

TFG

**L'ART COM A EINA DE MEDIACIÓ PER
TREBALLAR LA IDENTITAT AMB L'INFANT I
LA RELACIÓ AMB LA SEUA FAMÍLIA DES DE
L'ESCOLA**

PROPOSTA DE TALLERS DE MEDIACIÓ ARTÍSTICA

Presentat per Laia Giner Milvaques

Tutora: Maria Susana García Rams

Cotutor: Miguel Corella Lacasa

Facultat de Belles Arts de Sant Carlos

Grau en Belles Arts

Curs 2019-2020

**UNIVERSITAT
POLITÈCNICA
DE VALÈNCIA**

**UNIVERSITAT POLITÈCNICA DE VALÈNCIA
FACULTAT DE BELLES ARTS DE SANT CARLES**

RESUM I PARAULES CLAU

Aquest treball mostra una investigació teòrica que parteix de l'estudi de la mediació artística i els seus beneficis aplicats a l'educació infantil.

Arran d'aquesta base teòrica neix la part pràctica, però degut a la sèrie de circumstàncies que ens ha aportat el Covid19 no s'ha pogut realitzar, i ha quedat en una proposta d'aplicació futura. En aquest plantejament de tallers es fonamenta la finalitat d'originar una recerca d'identitat amb els infants i la relació que aquests tenen amb els seus pares, mares i l'escola, utilitzant l'art com a eina de mediació. A més, el recolzament d'altres experiències, la documentació aportada i les diferents entrevistes constitueixen un element fonamental per a aquest TFG.

El projecte consta de dues parts: La primera tracta d'un estudi teòric sobre la mediació artística i anàlisi de referents i antecedents, com a base per al projecte.

En la segona part, ja que ens hem hagut d'adaptar a la situació actual, es planteja una proposta alternativa sobre tallers de Mediació Artística que s'anaven a dur a terme al CEIP Baladre-Picanya. L'aportació que fem amb aquest TFG, des de la mirada de l'artista estudiant del Grau de Belles Arts, és el plantejament d'uns tallers de Mediació Artística amb els xiquets i xiquetes, i paral·lelament uns altres tallers amb les figures parentals d'aquests, amb l'objectiu d'analitzar identitats i comportaments i reforçar els vincles familiars entre ells i l'escola, per mitjà del coneixement artístic que ens ha aportat el Grau de Belles Arts durant aquests quatre anys.

Mediació artística, educació infantil, identitat, vincles familiars

RESUMEN Y PALABRAS CLAVE

Este trabajo muestra una investigación teórica que parte del estudio de la mediación artística y sus beneficios aplicados a la educación infantil.

A raíz de esta base teórica nace la parte práctica, pero debido a la serie de circunstancias que nos ha aportado el Covid19 no se ha podido realizar y ha quedado en una propuesta de aplicación futura. En este planteamiento de talleres se fundamenta la finalidad de originar una búsqueda de identidad con los niños y la relación que éstos tienen con sus padres, madres y la escuela, utilizando el arte como herramienta de mediación. Además, el apoyo de otras experiencias, la documentación aportada y las diferentes entrevistas constituyen un elemento fundamental para este TFG.

El proyecto consta de dos partes: La primera trata de un estudio teórico sobre la mediación artística, como base para el proyecto.

En la segunda parte, puesto que nos hemos tenido que adaptar a la situación actual, se plantea una propuesta alternativa sobre talleres de Mediación Artística que se iban a llevar a cabo al CEIP Baladre-Picanya. La aportación que hacemos con este TFG, desde la mirada del artista estudiante del Grado de Bellas artes, es el planteamiento de unos talleres de Mediación Artística con los niños y niñas, y paralelamente otros talleres con las figuras parentales de estos, con el objetivo de analizar identidades y comportamientos y reforzar los vínculos familiares entre ellos y la escuela, por medio del conocimiento artístico que nos ha aportado el Grado de Bellas artes durante estos cuatro años.

Mediación artística, educación infantil, identidad, vínculos familiares.

SUMMARY AND KEYWORDS

This work shows a theoretical investigation that starts from the study of artistic mediation and its benefits applied to children's education.

This theoretical basis gave rise to the practical part, but due to the series of circumstances provided by Covid19, it could not be carried out and remained in a proposal for future application. In this workshop approach, the aim is to originate a search for identity with the children and the relationship they have with their parents and the school, using art as a mediation tool. In addition, the support of other experiences, the documentation provided and the different interviews constitute a fundamental element for this TFG.

The project consists of two parts: the first is a theoretical study on artistic mediation; this part will serve as a basis for the project.

In the second part, since we have had to adapt to the current situation, an alternative proposal is proposed on Artistic Mediation workshops to be held at the CEIP Baladre-Picanya. The contribution that we make with this TFG, from the perspective of the artist student of the Degree of Fine Arts, is the approach of some workshops of Artistic Mediation with children, and parallel other workshops with the parental figures of these, with the aim of analyzing identities and behaviors and strengthening family ties between them and the school, through the artistic knowledge that has contributed to us the Degree in Fine Arts during these four years.

Art mediation, children's education, identity, family ties.

AGRAÏMENTS

A les amigues, amics i familiars que m'han aconsellat, recolzat i acompanyat en aquest bonic viatge del món de l'art.

A Ana, per l'interès que ha bolcat des del primer contacte en aquest projecte i mostrar-se sempre disposada, a Mila i Paula. A Fina, per fer possible aquest contacte i respondre a les necessitats del projecte permetent el vincle entre l'art, l'escola i la família.

A Ascensión Moreno, Javier Abad i Ángeles Ruiz de Velasco per la col·laboració i participació en el material de les entrevistes.

A Susana, per nodrir-me d'idees i material en aquest TFG, per totes i cadascuna de les seues recomanacions i aportacions i per creure més amb mi que jo mateixa.

A la meua mare i al meu pare, per fer possible els meus estudis i confiar amb mi del primer moment.

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ.....	8
2. OBJECTIUS.....	11
2.1. OBJECTIUS GENERALS.....	11
2.2. OBJECTIUS ESPECÍFICS.....	11
2.2.1. <i>Objectius pràctics</i>	11
2.2.2. <i>Objectius teòrics</i>	11
3. METODOLOGIA.....	13
4. MARC TEÒRIC.....	14
4.1. EL CARÀCTER TERAPÈUTIC DE L'ART.....	14
4.2. ART EN EDUCACIÓ.....	16
4.2.1. <i>Mediació artística en infants</i>	19
4.2.1.1. Els tallers de Mediació Artística.....	19
4.2.1.2. El paper de les figures parentals.....	21
4.2.1.3. El joc.....	23
4.2.1.4. Art per a la inclusió social.....	25
4.3. DEFINICIÓ DE MEDIACIÓ ARTÍSTICA.....	27
4.3.1. <i>Antecedents i evolució a la Mediació Artística</i>	28
4.4. EL ROL DE L'ARTISTA MEDIADOR.....	31
5. PROPOSTA DE TALLERS DE MEDIACIÓ ARTÍSTICA.....	34
5.1. ANTECEDENTS I REFERENTS.....	37
5.2. PLANIFICACIÓ DELS TALLERS.....	40
5.3. PLANTEJAMENT DEL DIARI DE TALLER.....	41
6. CONCLUSIONS.....	42
7. FONTS REFERENCIALS.....	44
8. ÍNDEX DE FIGURES.....	49

9. ANNEXOS.....	51
9.1. PLANIFICACIÓ DELS TALLERS.....	51
9.2. PLANTEJAMENT DEL DIARI DE TALLER.....	71
9.3. FULL DE CONSENTIMENT PER A LA REALITZACIÓ I ÚS DE FOTOGRAFÍES.....	76
9.4 ENTREVISTES.....	76
9.4.1 Javier Abad Molina i Ángeles Ruíz de Velasco. L'art contemporani en l'educació infantil	
9.4.2 Ascensión Moreno. La funció de l'art i l'artista com a mediador en l'ensenyament	
9.4.3 Ana María Ródenas Gil. Mestra D'educació Infantil de Picanya. Mila i Paula, les mestres de suport. Necessitats formatives i curriculars	
9.4.4 Fina Ruíz Ródenas. Directora del CEIP Baladre-Picanya. Vinculació de les Belles Arts en el centre infantil	

1. INTRODUCCIÓ

La separació tàcita entre sentiments i coneixements, entre emocions i intel·lecte, sobre la qual l'educació tradicional se sustenta- i que les recents troballes de la neurociència desactiva- constitueixen la base de l'exclusió de les arts cap a la perifèria de l'educació. (Acaso i Megías.2017: 62)¹

L'art es troba present més que mai al voltant de totes i tots nosaltres, avui en dia està contínuament en les nostres vides, i molts i moltes de nosaltres li restem valor pensant que l'art solament està vinculat a la destresa manual, la decoració, la restauració, la cartellera; al plaer visual; als espais; institucions, galeries i museus; als artistes i creadors. Però l'art pot anar més enllà de tot això, perquè està demostrat científica i experiencialment, com explica la neurociència, la psicologia, la Mediació Artística i l'Art teràpia; a més d'aquesta situació tan dolenta i angoixant de la pandèmia que tots hem viscut, que l'art és una poderosa ferramenta d'expressió que serveix per afavorir l'autoconeixement, enfortir la identitat, pujar l'autoestima, millorar la relació amb un mateix i els altres i que, a més, contribueix en la resolució de conflictes: tant interns com socials reforçant els llaços afectius i els vincles entre l'individu i el seu entorn. Per tant, l'art és un element molt important per a introduir i aplicar en l'educació, sobretot en les primeres etapes escolars.

Recollint tota la formació que hem rebut durant aquests quatre anys de formació i donant valor a aquesta perspectiva que professionalment ens obrí a l'artista com a mediador, hem decidit enfocar aquest treball de Fi de Grau en Belles Arts (TFG) que exposem en aquesta memòria, en una recerca per emprar l'art com a eina educativa d'expressió emocional, aportant una proposta innovadora de tallers de mediació artística basada en l'anàlisi de vincles i relacions entre els infants i les seues mares, reforçant així el vincle de cada infant amb la seua família.

---

¹ La separación tácita entre sentimientos y conocimientos, entre emociones e intelecto, sobre la que la educación tradicional se sustenta- y que los recientes hallazgos de la neurociencia desactiva_ constituyen la base de la exclusión de las artes hacia la periferia de la educación. (Traducció de l'autora)

Malauradament, donades les circumstàncies d'alerta sanitària pel Covid19, no ha sigut possible realitzar els tallers que tenia previstos i que es van acordar en una reunió el passat 12 de març amb la directora del Centre de Picanya i amb els mestres d'educació infantil d'aquest centre. No obstant, hem pogut modificar i reestructurar aquest treball de fi de grau per adaptar-lo a les circumstàncies actuals, convertint-lo en un treball totalment teòric i canviant la part pràctica dels tallers per una proposta d'aplicació futura, que posarem en comú a les mestres del CEIP Baladre-Picanya i la seua directora Josefina Ródenas, a més de comptar amb l'experiència d'altres propostes al respecte i l'assessorament de tres professionals: Ascensión Moreno de la banda des de la mediació artística i Javier Abad i Angeles Ruíz de Velasco, des de l'art contemporani aplicat a l'educació infantil. Creiem que des del lloc de l'artista hem de posar en valor aquesta necessitat, espai d'intervenció, tasca i aportacions a l'escola. Referent a això Ascension Moreno² ens comentava en una entrevista personal realitzada per a aquest treball: "S'ha de replantejar el paper de l'art i l'artista a les escoles? Sí, rotundament. Però et diria que els principals responsables de la infravaloració de les arts som nosaltres".

En aquest seguit de pàgines trobarem una primera part formada pel marc teòric, que se centra en la reflexió de l'art en l'àmbit de la mediació, focalitzant-ho principalment en l'etapa de la infància. En aquesta part coneixerem els referents que ens han acompanyat: Ascensión Moreno, D. W. Winnicott,³ Javier Abad⁴, Maria Acaso⁵ junt amb Clara Megías⁶, Ana Hernández⁷ i María Montero-Ríos Gi⁸l fonamentalment.

---

² Ascensión Moreno González és Doctora en Belles arts, Arteterapeuta, Llicenciada en Belles arts, Llicenciada en Pedagogia, Educadora Social, Docent en la Facultat de Belles arts de la Universitat de Barcelona i pertany al Grup d'investigació consolidat GRISIJ (Universitat de Barcelona) <http://www.ub.edu/grisij/> i al Grup d'innovació docent INDAGA'T <http://webs.esbrina.eu/indagat/>. Constitueix un dels nostres referents fonamentals quant al seu específic perfil professional: docent, llicenciada en Belles arts i Arteterapeuta, així com la seua publicació La Mediació Artística (2016) ha sigut una important font referencial.

³ Donald Woods Winnicott fou un pediatra, psiquiatra i psicoanalista anglès que va influir principalment en el camp de la teoria relacional dels objectes i la psicologia del desenvolupament. Winnicott fou president de la British Psychoanalytical Society, i va desenvolupar una concepció sobre el procés de maduració i la tasca de la mare plantejant una nova mirada sobre l'estructuració del psiquisme infantil.

A continuació, es troba la segona part d'aquest TFG, on es desenvolupa la proposta de la que seria la part pràctica. Ací es formula el plantejament del projecte, la planificació de les activitats dels tallers i un estudi i reflexió partint d'altres treballs referents i tallers. A més, també presentem com seria el diari de taller on anotarem tot allò que ocorre en cada sessió i que faria servir per a explorar i analitzar els diferents resultats de cada individu en cada activitat per a arribar a unes conclusions concretes i reals. Finalment, hem adjuntat dues entrevistes que hem efectuat als nostres referents principals; Javier Abad i Ángeles Ruíz de Velasco⁹ i Ascensión Moreno; i dues entrevistes més, una a la mestra d'educació infantil del CEIP Baladre-Picanya amb qui vam acordar els tallers i l'altra, amb la directora d'aquest mateix centre.

---

⁴ Artista visual i Professor Titular d'Educació Artística del Centre Universitari La Salle, Universitat Autònoma de Madrid. Posseeix una llarga experiència en l'ús de l'art contemporani en classes d'infantil on realitza instal·lacions de caràcter efímer amb objectes i situacions relacionades amb l'acció lúdica per a afavorir la participació dels xiquets i xiquetes. Ha escrit nombrosos articles i llibres sobre aquest tema, entre elles el joc simbòlic (2014) en col·laboració amb Ángeles Ruíz de Velasco, un referent per a aquest TFG.

⁵ María Acaso (Madrid, 1970) productora cultural i sòcia fundadora del col·lectiu *Arte + Educación Pedagogías Invisibles* i professora titular en la Facultat de Belles Arts de la Complutense de Madrid

⁶ Clara Megías (Madrid, 1984) creadora i investigadora en *Arte + Educación*. Doctora en Educació Artística i sòcia fundadora de *Pedagogías Invisibles*, on coordina projectes de formació per al professorat.

⁷ Ana Hernández Merino. Doctorada en Belles Arts, Art terapeuta i Terapeuta Ocupacional, supervisora d'Art teràpia i tutora de pràctiques de terapia ocupacional. Coodirectora del màster Artteràpia a la UPV i professora en el màster Artteràpia en la UM. Membre fundadora de MURARTT i IDECART. Investigadora de l'Art Brut i ha escrit publicacions respecte aquesta corrent i l'artteràpia.

⁸ Maria Montero-RÍOS. Psicologa especialista en prevenció infantil i comunitària. Máster en producció artística en la UPV. Supervisora clínica, psicosocial i educativa, docent i professora del màster d'Arteràpia de la UPV.

⁹ Ángeles Ruiz de Velásco, doctora en pedagogia, psicomotricista i professora titular d'educació infantil en la Universitat Autònoma de Madrid. Ha realitzat diverses ponències i tallers, i ha impartit diversos cursos de formació també. Autora, junt amb Abad, de llibres respecte el lloc i el joc simbòlic i les instal·lacions.

2. OBJECTIUS

2.1 OBJECTIUS GENERALS

- Posar en valor la importància de l'art a l'escola com a mitjà d'expressió emocional, així com eina educativa, d'autoconeixement i de reforç dels vincles entre els infants, les mestres i les figures parentals.
- Aconseguir un disseny de propostes de Mediació Artística metodologia de tallers, seguiment i valoració aplicable en un futur a les aules.

2.2 OBJECTIUS ESPECÍFICS

2.2.1 Objectius teòrics

- Anàlisi de la Mediació Artística aplicada a infantil, estudiant les possibles relacions entre les figures parentals amb els seus fills i/o filles tenint com a vincle l'escola
- Coneixement del caràcter terapèutic de l'art
- Explorar el rol de l'artista contemporani com a mediador i les tècniques més idònies dins d'una pràctica de taller
- Estudi, selecció i anàlisi de referents, tant de l'art com de la mediació artística

2.2.2 Objectius pràctics

- Disseny de propostes de les activitats per als tallers i de dos tipus d'intervencions:
  - Tallers destinats a alumnes d'educació infantil
  - Tallers amb les figures parentals
- Projectió del diari de taller
- Proposta de seguiment i anàlisi de casos

- Entrevistes a:
  - Javier Abad Molina i Ángeles Ruíz de Velasco : L'art contemporani en l'educació infantil.
  - Ascensión Moreno Gil: La funció de l'art i l'artista com a mediador en l'ensenyament infantil i primària.
  - Ana Maria Ródenas Gil, la mestra del grup d'infantil CEIP Baladre-Picanya amb el qual es va acordar mitjançant una reunió dur a terme els tallers; i altres dues mestres de suport d'infantil d'aquest mateix centre, Mila i Paula: Necessitats formatives i curriculars.
  - Dnya Fina Ruíz Ródenas, directora del centre CEIP Baladre-Picanya: Vinculació de les Belles Arts en el centre infantil.

3. METODOLOGIA

El primer que abordarem en aquest TFG, és una recerca d'informació per mitjà de llibres, entrevistes, cites, articles, treballs acadèmics i webs sobre el caràcter terapèutic de l'art i la Mediació Artística en general, aplicada a l'educació infantil en particular. A continuació, concretarem el nostre interès per l'estudi de la Mediació Artística més vinculada a la nostra formació del Grau en Belles Arts centrant-nos amb l'etapa infantil i la connexió de cada infant amb la seua figura parental, acompanyada d'un grup de referents que també hem considerat, treballat i examinat exemples com inspiració per a aquest projecte. Per a posar en marxa la segona part del projecte, abans de tot, vam prendre contacte en diversos centres per veure la disponibilitat de posar en pràctica el nostre projecte, i dissenyarem un protocol de presentació per a les escoles i directores. Seguidament, es va desenvolupar la nostra proposta de tallers de mediació artística dirigida als infants i a les figures parentals d'aquests amb l'objectiu d'originar un estudi de relacions entre els vincles afectius, els familiars i l'escola, a més d'aportar acompanyament a cada usuari per contribuir en la resolució de conflictes i la prevenció i detecció de problemes interns de cadascú. D'aquesta manera es proporciona un instrument molt útil a l'educador i educadora per afavorir un aprenentatge saludable en les seues classes.

En aquesta etapa hem dissenyat tant els tallers en general com les sessions en particular. Hem definit la metodologia a aplicar en cada taller i els materials. Hem determinat l'adaptació als mitjans de la classe, la duració, nombre d'alumnes i la col·laboració activa de la mestra encarregada. També la presentació amb la direcció de l'escola. Hem creat el model d'informes a elaborar, el tipus de diari d'activitat, la presentació als mestres, a les figures parentals i als xiquets i xiquetes i les autoritzacions per a prendre imatges del taller com a documentació del projecte. Vam establir diversos calendaris de treball en el TFG per etapes, en els quals estaven incloses les tutories de supervisió amb els tutors, primer de manera presencial i després online.

4. MARC TEÒRIC

4.1 EL CARÀCTER TERAPÈUTIC DE L'ART

Primer que tot, cal aclarir que quan parlem de que l'art té una funció terapèutica no ens referim al caràcter mèdic de curació, sinó més bé al de canviar l'estat d'ànim de la persona malalta. En aquest cas, l'art té una funció d'acompanyament, una funció auxiliar tant en l'àmbit de l'educació, com en el de la salut o en el de la terapia d'ocupació afavorint l'expressió de l'usuari o la comunicació amb el o la terapeuta.

L'art, més en concret l'expressió artística, afavoreixen la diversitat i la inclusió i, a més, la seua pràctica desenvolupa un seguit de característiques, sentiments i emocions favorables per a la salut de la nostra ment, així com per a la superació de traumes i dificultats internes. En relació amb aquesta informació, Tessa Dalley¹⁰ afirma que:

Simbolitzar sentiments i experiències a través de imatges pot constituir un vehicle d'expressió i comunicació més poderosa que la comunicació verbal, al mateix temps que possibilita que aquests sentiments i experiències es tornen menys amenaçadores un cop depositats a fora i vists en perspectiva. (Dalley, 1987)¹¹

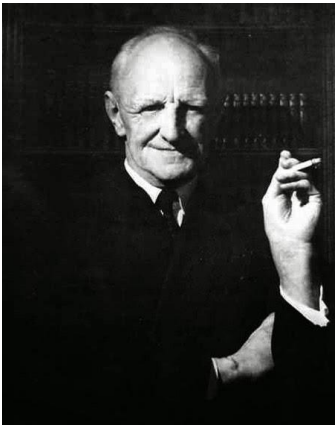
---

¹⁰ Tessa Dalley. Autora del llibre L'art com a teràpia (1987), és una art terapeuta amb un gran reconeixement prestigiós i gran experiència professional, treballa en el sistema nacional de salut de Londres com art terapeuta. També escriu i dona conferències i classes en el Goldsmiths College dins dels seus estudis de postgrau.

¹¹ Citat per Del Pozo.(2008), Y. "El arte como terapia: cuando las palabras no salen". Traducció de l'autora. «Simbolizar sentimientos y experiencias a través de imágenes puede constituir un vehículo de expresión y de comunicación más poderosa que la descripción verbal, al tiempo que posibilita que estos sentimientos y experiencias se vuelvan menos amenazantes una vez depositados fuera y vistos en perspectiva».

En l'Art Teràpia s'utilitza l'art com a vehicle per a la psicoteràpia¹², ajudant a l'individu a trobar una relació de confort i benestar entre el seu jo interior i la seva realitat exterior. Aquest tipus de teràpia beneficia l'individu en molts factors, per exemple: potencia la creativitat i la imaginació, desenvolupant així les habilitats del pensament abstracte; aporta calma i tranquil·litat; reforça la concentració; desenvolupa autoconfiança i enforteix l'autoestima, entre altres beneficis.

Existeixen diferents estudis al llarg dels darrers anys que afirmen que l'art actua com a canal desenvolupador de la resiliència (MORENO, 2016: 54), és a dir, afavoreix la capacitat de superació de situacions traumàtiques de l'individu, tenint en compte que permet al subjecte connectar amb les seves pròpies dificultats i serveix de via d'expressió metafòrica per treure a fora allò que l'angoixa. Tanmateix, l'expressió metafòrica a través de les produccions plàstiques permeten a l'individu narrar la seva història desplaçant-se a la 3a persona, evitant així la vergonya que li pot suposar parlar dels seus problemes en 1a persona.

(fig. 1. Retrat de D. W. Winnicott)

Un altre punt favorable del caràcter terapèutic de l'art és que contribueix a l'equilibri intel·lectual i emocional de l'ésser humà i ajuda a descobrir la capacitat expressiva de l'individu, a més, també desenvolupa l'apoderament i l'autorealització. (MORENO, 2016: 58) Ara en parlarem de D. W. Winnicott, (1972) que defineix l'apercepció creadora¹³ com a acció que produeix en l'individu un sentiment de satisfacció, d'apoderament i autosuficiència, alimentant així les ganes de viure. Mentre que l'acatament creatiu produeix un sentiment d'inutilitat, d'incapacitat, com si res importara.

En resum, aplicar l'art en les teràpies aporta grans beneficis a la salut mental i, al mateix temps, ajuda a l'individu a expressar allò que no sap o no pot comunicar amb el llenguatge verbal utilitzat en les teràpies convencionals. En

---

¹² Ibid.

¹³ Citat per HERNÁNDEZ MERINO, A. y RÍOS GIL, M. M. 2016, pàg. 17

els següents apartats es seguirà desenvolupant les diferents capacitats terapèutiques, així com educatives i de integració social que ens proporciona la producció artística i l'activitat creadora.

4.2 ART EN EDUCACIÓ

“La mediació educativa no s'emmarca dins d'un procés de formació d'artistes, sinó dins d'un procés de formació de públics.”
(VALDEZ, A.R.¹⁴, 2018)

D'acord amb el llibre de María Acaso i Clara Megías titulat *Art Thinking*, a dia d'avui, hauria de predominar una gran importància de l'art dins l'àmbit educatiu, no obstant, l'educació artística manca d'un canvi i una evolució. El sistema educatiu necessita readaptar l'art als seus centres d'acord amb el context en el qual ens trobem.

La neuro-didàctica demostra que les emocions constitueixen la base del coneixement, i per aquest motiu existeix una gran necessitat per introduir les arts dins l'educació. Així mateix, està demostrat que per desenvolupar l'aprenentatge i assolir el coneixement la neuro-educació busca la manera d'integrar les emocions en aquest procés, i l'art podria ser el camí adequat.

És molt probable que no sapiguem molt bé què és educar, o què pot arribar a ser. Però sí sabem a què no pot renunciar l'educació: a encendre el desig de pensar, a obrir les portes d'aquest desig a qualsevol i assumir les conseqüències d'aquest desig compartit des de la igualtat. (GARCÉS, 2013: 103. Cita per ACASO, M i MEGÍAS C., 2017: 115)

---

¹⁴ Ana Rosa Valdez. (Equador, Guayaquil, 1984). Investigadora i curadora del Centre d'Art Contemporani de Quito, historiadora i crítica d'art. Ha sigut professora en l'Institut Superior Tecnològic d'Arts de l'Equador i directora Nacional d'Arts Plàstiques d'Equador. També ha col·laborat amb la plataforma d'art contemporani Río Revuelto i ha dut a terme diferents exposicions històriques i d'art contemporani i ha desenvolupat investigacions sobre l'art equatorià del s XX.

(fig. 2. Una investigación de Eva Morales.)

D'acord amb un treball d'investigació d'Eva Morales¹⁵, l'objectiu no és aproximar l'infant a l'art, sinó reflexionar sobre aspectes de la vida a través de l'art i crear diàlegs entre totes i tots els participants. Aquest aspecte és fonamental per a aquest TFG, ja que no es tracta d'ensenyar tècniques artístiques ni d'aproximar l'art als més menuts sinó que ens centrarem en el procés de creació artística i tots aquells beneficis que aquest aporta a l'infant i a la seua relació amb l'escola i amb les figures paternes.

L'Art Thinking, tal com es planteja en aquest llibre, tracta de deixar de intentar representar una realitat i començar a qüestionar-la, és a dir, procura no donar una resposta que l'individu ha d'estudiar-se per ser avaluat sinó que defensa l'aprenentatge de preguntar-se les coses amb la intenció de despertar la curiositat per trobar una resposta. Així doncs, l'individu passa de ser un objecte en construcció a un subjecte que es construeix.

D'una manera semblant reflexiona Ascensión Moreno sobre el mètode de la pedagogia activa i la receptiva, defineix el *mètode receptiu* com aquell el qual l'alumne rep el coneixement ja fet mitjançant la repetició i reproducció de solucions, mentre que defensa que en el *mètode actiu* els processos d'aprenentatge es centren en l'alumne i no en els continguts a transmetre pel docent:

Amb la pedagogia activa obtenim un desenvolupament integral de la persona i de la capacitat creadora. El professor no transmet coneixements sinó que acompanya en els processos d'aprenentatge aportant llibertat i responsabilitat, així com cooperació i aprenentatge social. (MORENO, A., 2016: 27)

Per motivar el desig de pensar es necessita l'impuls d'una emoció, i per encendre aquesta emoció és fonamental despertar la curiositat. I així ho afirma

¹⁵Citat per ACASO, M y Megías, C. (2017) Pàg. 67

Francisco Mora¹⁶: “La curiositat, allò que és diferent i sobreïx en l'entorn, encén l'emoció i amb ella, s'obrin les finestres de l'atenció; focus necessari per la creació del coneixement”¹⁷ L'Art Thinking pot ser una de les metodologies que la neuroeducació reclama; és una manera de pensament, una metodologia i un conjunt de recursos que aconseguix evocar la curiositat en els i les alumnes per allò que se'ls explica.

D'altra banda, Acaso i Megías expliquen que dins la pedagogia tradicional l'esforç condueix al fracàs ja que està falsament vinculat al dolor, al patiment, a l'ansietat, a l'avaluació; “ens fan creure que l'adquisició de coneixement és un procés dolorós que sols pot agradar als estudiants d'excel·lent ” (p. 124). Aquest tipus d'esforç provoca en l'alumne l'obtenció de resultats momentanis que no romanen en l'individu, informació de la qual l'estudiant s'oblida fàcilment. La neuroeducació defensa que “només s'aprèn el que s'estima” (p.125), així que d'acord amb aquest principi vertaderament sols aprenem allò que ens produeix plaer i ens entusiasma. Per tant, l'esforç dolorós es transforma en un esforç plaent que ens demanem a nosaltres mateix i no per complaure la resta, un esforç amb el qual gaudim. Per arribar a la disciplina i desenvolupar ordre i constància es necessita d'aquest esforç plaent, el dolorós sols ens portarà al fracàs, al patiment, a l'oblit i amb ell a la derrota. Acaso i Megías defensen que des del seu punt de vista, el camí més ràpid per integrar el plaer en l'educació és per mitjà de les arts i que una de les demandes més urgents de l'Art Thinking és incorporar el plaer a l'educació i a una disciplina com és la pedagogia.

---

¹⁶ Francisco Mora. Docent d'origen espanyol, doctor en Medicina i Neurociència i catedràtic de Fisiologia. Autor de diversos llibres sobre neurociència i educació, entre ells: *Neuroeducación: sólo se puede aprender aquello que se ama*

¹⁷ Citat per ACASO, M i MEGÍAS, C. (2017) *Art Thinking. Cómo el arte puede transformar la educación*. Pàgina 120

4.2.1 Mediació Artística en infants

“És l'art qui deu anar a l'educació i no l'educació a l'art si vol rescatar a temps eixe valor”

(ABAD i RUIZ DE VELASCO, 2020)¹⁸

Durant la infància es produeix l'etapa més important per a la formació, i normalment aquesta importància recau sobre l'escola encara que existeixen molts altres factors que intervenen en la funció educativa. “El sistema educatiu actual va ser concebut al s. XIX, quan les circumstàncies socials eren completament diferents a les actuals” (Moreno, 2016:107), per tant, i com ja hem esmentat en l'apartat anterior, l'educació manca d'un canvi en el sistema que s'adapte al context actual i aquest canvi podria ser l'art, sobretot en la infància quan els xiquets i xiquetes es troben en la fase del pensament màgic, la espontaneïtat i la fantasia i es desenvolupen lliurement.

La Mediació Artística ajuda i recolza l'aprenentatge i durant l'etapa infantil per mitjà del joc i de l'art, a més, en la Mediació Artística l'art actua com a “mitjà reparador de treball amb la infància que ha patit privacions o maltractes, ja que permet expressar allò que d'altra manera no seria possible” (Moreno, 2016: 109). Ascensión Moreno també destaca que “la Mediació Artística permet a la infància tindre un espai per a l'expressió i per ser escoltats, sense mirada estigmatitzadora i sense que aparega el judici de cap tipus.” (p. 109) .

4.2.1.1 Els Tallers de Mediació Artística

En els tallers de Mediació Artística és molt important transmetre als participants confidencialitat i seguretat, per això mateix el taller ha de ser un espai de llibertat, de joc, d'experimentació i de desconexió on no importen els resultats estètics de l'obra de l'individu sinó el fet de connectar amb sí mateix i descobrir-se. S'ha de deixar ben clar que en els tallers de mediació artística es treballa el procés i no el resultat de l'obra creada, ja que la seua

---

¹⁸ Entrevista personal, 2020

funció és permetre a l'individu actuar lliurement davant del joc i la creació, així com aportar totes les qualitats i característiques positives que tenen aquestes accions sobre l'individu i per al grup, en el sentit de la integració social, la comprensió i la cooperació. Per tant, no s'ha de confondre mai un taller de mediació artística amb un taller de manualitats, perquè la finalitat no és crear un element bonic, sinó aprofitar els beneficis del procés de creació i expressar-se amb ell.

Així ho expressa Ascensión Moreno en una entrevista personal:

Els nens, mentre estan en l'etapa del pensament màgic, fins al 7 o 8 anys, s'expressen constantment de forma simbòlica. (...) Però després, quan hi ha un canvi d'etapa evolutiva ja passem a l'època de les operacions concretes, on està ara l'època del pensament abstracte. Aquesta producció simbòlica no es dona d'una forma automàtica com en l'època del pensament màgic, sino que és més complexe, és més difícil que es presente. Llavors perquè això succeeixi necessitem crear un espai de seguretat on l'infant o el jove es senta segur de que no serà jutjat, de que ningú se'n riurà i de que ningú el qüestionarà.

Un altre punt a tenir en compte per als tallers de mediació és l'ús d'un diari on l'artista mediador anota tot allò que va ocorrent durant la sessió, per a posteriorment poder realitzar una síntesi i anàlisi de la situació i de l'evolució tant individual com grupal; així com per a la detecció de possibles problemes interns o externs dels individus participants. Aquesta idea es desenvoluparà més detalladament en un apartat destinat al diari de taller.

Pel que fa al lloc destinat als tallers, és important tenir cura de que és l'adequat quant a il·luminació, espai de treball i accessibilitat de materials.

Les sessions han de tenir una durada raonable per a que existisca un temps suficient per complir cada part del taller, la durada recomanable per Ascensión Moreno és d'almenys dues hores (Moreno, 2016:79). Sense oblidar-nos de la importància que predomina sobre la constància en els tallers, això significa que hem de plantejar-nos quantes sessions a la setmana creiem convenient

realitzar i durant quant de temps, procurant al màxim no interrompre cap sessió per poder experimentar una evolució.

Cal destacar també la importància de l'estructura de les sessions:

Al començament de cada sessió ha d'haver una obertura, una mena de ritual que marque l'inici del taller. Un exemple seria posar música ambiental de fons mentre el grup va accedint al taller i realitzar cinc minuts de respiracions i estiraments dirigits pel mediador.

A continuació, després de realitzar aquest primer pas, quan tothom resta tranquil, pot començar l'activitat. Per dur a terme la part de producció primer s'explica en què consisteix la dinàmica, i després s'acompanya i s'anima al grup a fer-ho, recordant que no importa quant conegues la tècnica artística que s'empra sinó que gaudisquen del teu procés de creació. En alguns casos, després de realitzar l'activitat s'aplica la posada en comú, aquesta part és important per prendre consciència dels continguts de les obres i de les decisions que s'han pres en el procés de creació (Moreno, 2016: 78), així com per exposar com s'han superat les dificultats dels materials emprats i com ha influït la mirada de l'altre i de les dinàmiques grupals.

Per a finalitzar, després de realitzar l'activitat, ha d'haver un tancament on el grup s'acomiada del taller i sap que torna a connectar amb la realitat, amb l'exterior. Un exemple de tancament seria semblant al de l'inici; durant 5 minuts amb música ambiental, apagar les llums i animar al grup a tancar els ulls i a realitzar respiracions dirigits per la persona mediadora.

Per concloure aquest apartat; les sessions dels tallers tenen una estructura i unes normes a tenir en compte per traure el màxim partit als beneficis que aquests aporten.

4.2.1.2 El paper de les figures parentals

Winnicott ens parla en el seu llibre "*Realidad y juego*" (1971) de l'obra de Jacques Lacan, titulada *Le stade du miroir* (1949)¹⁹. Lacan reflexiona sobre l'estadi del mirall com a desenvolupador del jo de cada individu, i Winnicott relaciona aquest mirall amb la mare. És a dir, el desenvolupament emocional de cada individu necessita des del naixement una mena de mirall on veure's reflexat, i aquest mirall és la mare.

Així doncs, Winnicott (1997) suggereix que quan un nadó mira el rostre de la seva mare està veient-se a sí mateix. Seguint per aquest camí, ens podem endinsar en el cas d'un nadó la mare del qual sofreix de depressió, d'ansietat, de baixa autoestima i estat anímic, o per contra; una mare alegre i tranquil·la. Tot açò es veurà reflectit en el nadó, i possiblement aquests comportaments l'acompanyen durant la infància, adolescència i/o adultesa, influint en la construcció del seu jo.

A més, l'ambient hi juga un paper fonamental en el procés de la separació de la mare, el nadó experimenta la desaparició d'un tret molt important en l'ambient (Winnicott 1997: 95), i necessita d'un objecte que substituïska la mare; una joguina, un nino, un peluix, un trosset de tela.... Per això, en ocasions, quan la mare no pot respondre al nadó, el nadó sofreix per donar i no rebre i no veure's a sí mateix. És en aquest moment quan pot començar a atrofiar-se la seva capacitat creadora i busca que l'ambient li torne el que no ha rebut de la mare.

És cert que Winnicott fa referència en tot moment al rol de la mare com a la persona encarregada d'aquest desenvolupament, no obstant, avui en dia comprenem que existeix la diversitat familiar, és a dir, que hi ha famílies amb

---

¹⁹ Lacan, J. Psiquiatre i psicoanalista francès, conegut per les seues aportacions a la psicoanàlisi des de la perspectiva analítica. Va ser un dels grans interpretes de Freud, explorant la seua perspectiva de l'inconscient i aportant l'especulació filosòfica en la psicoanàlisi va crear una pròpia línia de pensament, el "Lacanisme". També es va involucrar en el moviment surrealista i va tindre contacte amb artistes com André Bretó i Salvador Dalí.

dos pares; altres amb dues mares; altres amb un sol pare o una sola mare, etc. Aleshores, en lloc de parlar únicament de la mare com a mirall desenvolupador emocional de la criatura ens referirem a les figures parentals.

Per tant, cal destacar la importància del treball amb les famílies, centrant-nos en les figures parentals siga quin siga el tipus de família de cadascú, per què el que realment interessa és el vincle tan important que tenen en el desenvolupament emocional dels xiquets i xiquetes. Per aquesta raó, proposem uns tallers de Mediació Artística paral·lels als de l'escola de manera que es puguen detectar disfuncions al nucli familiar, un fet que pot ajudar als i les docents, o bé potenciar el suport per a ells i elles des de la seua emocionalitat des d'un altre punt de vista; fora de la casa, i veure les similituds, diferències, problemes o aspectes a potenciar.

4.2.1.3 El joc

“El nostre projecte personal i professional es veu creuat transversalment per una paraula que per a nosaltres resulta fonamental i va ser una autèntica revelació: el joc o l'actitut lúdica de la vida que inclou l'art i l'educació” (ABAD i RUIZ DE VELASCO, 2020)²⁰

Si busquem el significat de la paraula *jugar* a la RAE²¹, trobarem diferents definicions, entre elles: “Fer alguna cosa amb alegria amb la finalitat d'entretenir-se, divertir-se o desenvolupar determinades capacitats”. Cal afegir que el joc és també una actitud que ens acompanya i ens introdueix a la vida; a més, serveix per aprendre habilitats, valors i continguts. (Hernández y Ríos Gil, 2016: 24)

Jerome Bruner (1915-2016) va ser un psicòleg nord-americà que va aportar teories de suma importància sobre l'aprenentatge en psicologia i educació, defineix el joc com un espai on conviu el pensament, el llenguatge i la fantasia. Fins i tot desenvolupa la idea de que la participació dels adults no entorpeix el

---

²⁰ Entrevista personal adjuntada en Annexes

²¹ RAE (Real Academia Española)

desenvolupament dels jocs com havia suggerit el psicoanàlisi (Redondo, 2018: 5), sino que la implicació dels adults pot naturalment enriquir el joc.

D'altra banda tenim a Winnicott, que considera que en psicoteràpia existeix una superposició de dues zones de joc: la del pacient i la del terapeuta, (1993: 40) relacionant dues persones que juguen juntes. No obstant, quan el joc no és possible, la labor del terapeuta s'orienta a dirigir al pacient d'un estat en el qual no pot jugar a un estat on és possible fer-ho.

Així doncs, el joc és una ferramenta molt útil per tal de possibilitar la comprensió dels diferents tipus de representació de produccions metafòriques i actua com a mediador en la resolució de conflictes, degut a que fomenta el diàleg, la participació i el treball en equip (Moreno, 2016: 65); així com també desenvolupa l'empatia i la creació de vincles afectius. Dit d'una altra manera, el joc és un espai per mitjà del qual s'experimenta una expressió simbòlica i s'explora situacions problemàtiques de forma indirecta.

La capacitat de jugar i crear aporta a l'individu estímuls que contribueixen a un conjunt d'aprenentatges a nivell motor, cognitiu, afectiu i social. D'una banda, el joc alimenta la motricitat ja que s'utilitza el cos per a jugar i, acompanyat dels llenguatges artístics; ens ofereix un ampli ventall d'exploració, estimulació sensorial i visual, organització espacial i coordinació entre el que veiem, percebem i realitzem. Per l'altre costat, ens referim al benefici del joc a nivell cognitiu pel que fa al pensament simbòlic, les capacitats d'observació, abstracció, conceptualització i representació. Sense oblidar que el joc i la creació actuen com a ferramenta d'expressió personal i el fet de produir ens ajuda a trobar-nos a nosaltres mateix, tornant-nos o potenciant l'autoconfiança i la lògica en la resolució de problemes per mitjà de fer front als obstacles plastic-materials reforçant el sentit de l'assoliment individual i creixement intern. A nivell social ens referim a la cooperació i el compartiment de l'espai, però en l'apartat d' *Art per a la integració social* ens esplaiarem una mica més en explicar aquests beneficis.

(fig. 3. Instal·lació de Javier Abad.)

Per finalitzar aquest apartat, destacarem un bon exemple pràctic del joc aplicat a l'educació, seria una instal·lació artística que va realitzar Javier Abad amb papers per a xiquets d'1 any. Amb aquesta dinàmica aporta un seguit de beneficis als infants, com ara:

1. Descobriment de l'espai i interacció lliure amb ell
2. Aprenentatge per mitjà del descobriment de formes, textures i sensacions a través de la pròpia experiència
3. Diversió, imaginació i creació
4. Sentiment d'independència i d'apoderament
5. Interrelació lliure amb la resta del grup d'una manera agradable

Aspectes fonamentals que tindrem en compte per al disseny dels nostres tallers acoblats a una edat d'entre 4 i 5 anys.

No obstant, Abad i Ruiz de Velásco ens expliquen en una entrevista personal:

Nosaltres no fem realment "tallers" i qüestionem el rol del "tallerista" en l'Educació Infantil i Primària. Les idees son escoltades i consensuades per tota la comunitat educativa, doncs no son realment la nostra iniciativa o elecció i sempre parteixen de les biografies o "històries de vida" de les persones, és a dir, de les seues necessitats, creences i interessos. (...) Ángeles és paraula-cosmoviment i Javier és imatge-objecte-espai.

4.2.1.4 Art per a la inclusió social

Com ja sabem, l'art és una eina socioeducativa que abasteix diferents funcions, i entre elles actua també en contextos amb risc d'exclusió social.

A la nostra cultura no es protegeix la diferència, la diferència és exclouent o perillosa, pel que no deixa de ser un contrasentit, ja que ser distint és lo coherent, doncs no podem ser tots iguals, cap ésser viu ho és.

(Hernández i Montero-Ríos, 2016: 29)

L'exclusió es produeix a causa de, com a mínim, tres factors: l'econòmic, el polític, i el social, que produeixen la manca de drets humans, cívics i

democràtics sobre l'individu i que afecten als recursos laborals, comunitaris i de capital i a les relacions familiars i socials.

Si ens centrem en els beneficis de l'art com a estratègia d'intervenció social destaquem que "fomenta l'accés a la cultura, desenvolupa resiliència, promou l'apoderament i serveix com a canal de mediació en la resolució de conflictes" (Moreno, 2016:49). L'art contribueix a superar l'individualisme promovent el treball en equip, la participació, la cooperació i la voluntat d'ajudar i escoltar a l'altre.

L'art comunitari, social o *l'artivisme*, també denominat Art Socialment Compromès és una corrent que inicia als anys 70, principalment als Estats Units i Gran Bretanya. Aquesta corrent busca la millora social mitjançant pràctiques artístiques que impliquen col·laboració i participació social, normalment del públic. L'art comunitari es caracteritza i es vincula i familiaritza amb la Mediació Artística ja que es centra en les necessitats del grup amb qui treballa, implica la participació social a la pràctica artística col·laborant en el desenvolupament d'habilitats artístiques i el creixement individual de cada usuari. Sense oblidar que enforteix les relacions grupals, la cohesió social i l'expansió de xarxes o vincles socials.

D'altra banda, existeixen obres artístiques que actuen com a documentació i fonts de visibilització dels problemes d'exclusió social, sensibilitzant a la resta de la societat sobre la situació a través de les produccions artístiques.

La Mediació Artística ofereix espais de retrobament i de comunicació, de reconexió, tant amb un mateix com per al grup, genera sensació de pertinença i permet la participació. L'art pot constituir una via per al desenvolupament de capacitats, l'expressió, la recuperació de l'autoestima, l'elaboració de la pròpia història i la projecció cap al futur. (MORENO, 2016: 109)

Un exemple de Mediació Artística per a la inclusió social dins de l'àmbit escolar ens explica Ascensión Moreno en una entrevista personal:

Nosaltres, des del màster hem fet alguns projectes i algunes investigacions molt interessants (...) utilitzar la Mediació Artística a l'aula d'acollida. Osigui, arriba un nen amb una altra llengua, un nen que acaba d'arribar a Catalunya (...) no ens podem comunicar amb la paraula i tot el que te a veure amb la representació és una eina fonamental.

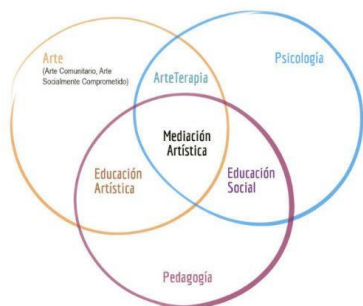
4.3 DEFINICIÓ DE MEDIACIÓ ARTÍSTICA

Es defineix la Mediació Artística com una disciplina híbrida que beu de diferents camps: psicologia, pedagogia i treball social entre altres, i posa en el punt central l'art com a eina d'actuació, prevenció i inclusió aplicada a diversos contextos i col·lectius. En aquests camps, Moreno inclou també l'aportació de la filosofia (MORENO, 2016: 26). S'aplica d'acord amb un conjunt d'activitats que tenen com a finalitat la millora personal a nivell motor, cognitiu, afectiu i social a través del joc i de la producció artística i creativa. És més, te com a finalitat treballar els sentiments i les emocions mitjançant tècniques artístiques, desenvolupant l'autoestima i reforçant els vincles socials afectius.

D'acord amb Ascensión Moreno en una entrevista personal, "la Mediació Artística parteix de generar un espai de seguretat amb les persones, també als infants en el context escolar, permetent que puguin mirar-se a ells mateixos i puguin expressar de forma simbòlica el que es presenta"²².

Encara que existeixen diferents tipus de llenguatges artístics en la mediació, com per exemple la dansa, el teatre, la fotografia, el clown, etc. Ens centrarem principalment en el llenguatge artístic plàstic, vinculat a la meua formació en el Grau de Belles Arts, no obstant la definició pot aplicar-se generalment a tots aquests llenguatges.

²² Entrevista personal, minut 1:26

(fig. 4 Esquema visual de la definició de la Mediació Artística)

Així mateix, l'art és utilitzat com a eina per a la transformació social i el desenvolupament comunitari, la resolució de conflictes tant interns com socials, la inserció social, així com per a treballar traumes i pensaments negatius, per a la detecció de problemes d'aprenentatge o comprensió i per a reforçar l'autoestima i millorar la qualitat de vida de l'usuari.

ASEDES (2007)²³, defineix les accions mediadores com a “accions d'acompanyament i sosteniment de processos que tenen com a finalitat provocar un encontre del subjecte de l'educació amb uns continguts culturals, amb altres subjectes o amb un lloc de valor social i educatiu”(Moreno, 2016: 34). Cal insistir que la Mediació Artística centra tot el seu pes sobre el procés de l'activitat artística i no sobre els resultats de l'obra, considerant imprescindible el punt de vista del mediador des de l'acompanyament i des de la mirada no estigmatitzadora que permeta a l'individu actuar en llibertat i no encorsetar-lo a una identitat i comportament determinat, facilitant-li l'accés cultural i educatiu i la integració a la societat. La Mediació Artística (ASEDES, 2017:16) té com a finalitat l'emancipació progressiva del subjecte.

4.3.1 Antecedents i evolució a la Mediació Artística

L'art ha tingut una funció cultural, social, educativa i terapèutica al llarg dels últims anys. A partir del s. XX apareixen moviments artístics que consideren la creació artística com element generador del pensament i espai de llibertat per a l'individu.

Com bé hem explicat abans, l'art també posseeix un gran potencial terapèutic i son molts els moments històrics en els quals l'art ha servit d'ajuda per a la millora de l'ésser humà. Durant l'avantguarda es va desenvolupar una gran preocupació per l'experiència humana en el món de la creació i es va valorar tots els punts de vista de l'espontaneïtat i l'art, incloent el dels malalts mentals.

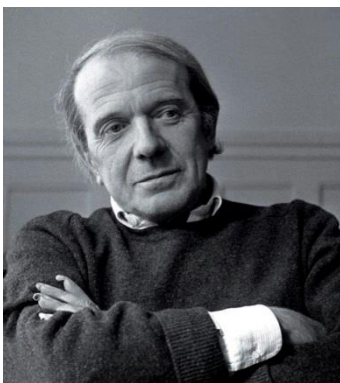
²³ Associació Estatal d'Educació Social (ASEDES, 2007)

(fig. 5 Obra: Un entre molts. Adrian Hill.)

(fig. 6 Retrat de Nelson Goodman)

(fig. 7. Retrat de Guilles Deleuze)

La Mediació Artística és una rama més moderna de l'Art Teràpia, la consideració de l'art com a tractament terapèutic va començar en els hospitals d'Anglaterra durant la II Guerra Mundial. Sembla que va ser Adrian Hill²⁴ qui va encunyar el terme "Arteràpia" l'any 1942. Hill es trobava en convalescència a un sanatori i es va dedicar a pintar per entretenir-se i deixar de costat els mals records i la nostàlgia, després va començar a compartir amb la resta de pacients els efectes reconfortants que li provocaven aquelles activitats creatives. Posteriorment alguns pacients van començar a pintar i dibuixar escenes traumàtiques de la guerra que els va servir per poder comunicar el seu sofriment. (SANA CON ARTE, 2012)

D'altra banda tenim al filòsof Nelson Goodman,²⁵ qui relaciona l'art amb el coneixement. Goodman manté la idea de que el món no és ni més ni menys que una construcció simbòlica i és en l'art on operen les funcions de simbolització. És més, ell defensa que l'art permet una relació dialèctica entre el que sabem i el que percebem, entre allò que s'ha après i allò que s'ha experimentat, entre la realitat i la imaginació, etc.

Paral·lelament podem trobar al filòsof Gilles Deleuze,²⁶ qui defineix l'art com una experiència ludicoestètica que permet la composició del caos sense perdre les forces creatives de sí mateix. Deleuze considera l'art com a eina que posa en moviment idees i formes, tanmateix, no vincula l'art al discurs de l'objecte particular vinculat tradicionalment a l'ordre estètic sino a un problema del

²⁴ Adrian Hill (1895-1977), va ser artista, escriptor, artterapeuta, educador i locutor britànic.

²⁵ Citat per Moreno, 2016:29. Nelson Goodman (1906-1998), fou un filòsof estatunidenc destacat en el camp de l'estètica i l'epistemologia.

²⁶ Ibid.-Gilles Deleuze (1928-1995). Fou un filòsof francès nascut a Paris reconegut pel seu paper en el saber contemporani abastint l'anàlisi filosòfic, literari, artístic, científic i d'altres discursos. Estava relacionat amb el moviment del Postmodernisme i amb el de l'Estructuralisme, a més, va escriure diversos llibres, en un d'ells anomena *esquizoanàlisi* al seu mètode en contraposició al psicoanàlisi, i en un altre desenvolupa la teoria del "rizoma".

pensament en directa relació amb la vida. Així doncs, en la filosofia deleuziana es presenta l'art com una expressió del pensament i de composició del caos.

En el marc de la psicologia exposarem a Jean Piaget²⁷, qui defensa que partint del dibuix l'infant desenvolupa un procés de simbolització imprescindible per a la seua evolució mental. Per a ell, les manifestacions plàstiques infantils són una necessitat expressiva i de simbolització de l'infant que contribueixen al seu desenvolupament intel·lectual, junt al desenvolupament del llenguatge. Piaget conceptualitza la "funció simbòlica" referint-se al llenguatge i al dibuix.

En darrer lloc ens centrarem en la línia dels artistes que han estat referents de l'art vinculat a la teràpia; podem trobar a Lygia Clark²⁸, Joseph Beuys²⁹ i Louise Bourgeois³⁰.

De Clark ens centrem amb el seu compromís en redefinir la relació entre l'art i l'ésser humà a nivell conceptual i sensorial. Partint del dibuix, la pintura, l'escultura i la performance, acaba acomiadant "l'objecte" centrant la seua creació en l'espectador i en el pensament i sensacions que el seu art és capaç de generar, traslladant així l'art a una dimensió més social i participativa. Als anys 70 imparteix classes on crea experiències col·lectives que manipulen els sentits, comença a treballar amb grups d'estudiants amb l'objectiu de cercar exercicis d'alliberació per mitjà de l'expressió artística.

De Beuys destaquem la utilització del material constructiu de la personalitat humana en les seues obres; és a dir, empra el pensament i els diversos sentiments vinculats als diferents estats del seu pensament en el període de la seua elaboració artística. Per a ell, l'art no és sols una producció sinó que a més, és un registre de la totalitat de la personalitat. Tot açò es veu reflectit en la seua obra profundament simbòlica, on el material emprat es converteix en objecte poètic amb un simbolisme totalment personal i vinculat a la biografia de l'artista.

²⁷ Ibid. pag.30. Jean Piaget (1896 – 1980) fou un psicòleg experimental, filòsof i biòleg suís interessat en l'epistemologia genètica i la psicologia evolutiva. Destaquen els seus estudis sobre la infància i la seua teoria del desenvolupament cognitiu.

²⁸ Lygia Clark (1920 – 1988) fou una artista brasilera cofundadora del Moviment Neoconcret coneguda pel camp de la pintura i el de les instal·lacions artístiques.

²⁹ Joseph Beuys (1921 – 1986) fou un artista alemany, principalment escultor, que va destacar pels seus *happenings*. Compren els períodes del Neodadaisme, Art Conceptual, Art Modern i Fluxus.

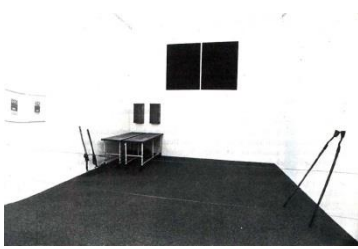
³⁰ Louise Bourgeois (1911 – 2010) fou una artista i escultora francesa.

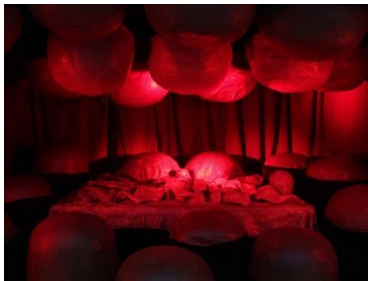
(fig. 8. Retrat de Jean Piaget)

(fig. 9. Máscaras sensoriales, Lygia Clark, 1967)

(fig. 10. Zeige deine Wunde. Joseph Beuys, 1980)

(fig. 11. The destruction of the father, Louise Bourgeois, 1974)

L'obra principal que crec que és convenient destacar de Beuys és *Zeige deine Wunde*, 1980 ("ensenya la teua ferida"), on explica i dona a entendre que per curar la malaltia s'ha de fer visible, és una manera d' auto-teràpia per mitjà de la producció artística.

En referència a Louise Bourgeois, ens centrem amb la seua obra que el vincula a la terapia analítica, on destaca la reelaboració obsessiva dels traumes infantils, la compulsió reiterativa, la indagació arqueològica en les fonts de la memòria i la presència constant de la sexualitat en les seues obres.

Per exemple, la seua obra *The Destruction of the Father* representa una mena de carnisseria imaginada per l'artista a mode d' "assassinar" o "liquidar" el seu passat metafòricament. Així com *Regandixia*, que és una altra de les seues obres utilitzada com a canal d'expressió per reconstruir la memòria dels seus primers anys marcats per la pèrdua paterna.

Per tant podem afirmar que existeix una connexió entre aquesta artista i l'art com a mitjà terapèutic, ja que el seu procés creatiu es va convertir en una manera d' "auto"-teràpia per mitjà d'obres que ella creava. Així doncs, va aconseguir alliberar traumes, pors i angoixes del passat mitjançant eines artístiques i creatives. Una mostra més de que l'art és una teràpia efectiva i beneficiosa per a la salut mental.

4.4 EL ROL DE L'ARTISTA MEDIADOR

La imaginació creadora és simultàniament personal i suprapersonal. arquetípicament, perquè representa i realitza, des de l'inconscient que la dirigeix a la matèria que encarna i la retorna a la persona per al seu enriquiment. (Jung.1916)³¹

La persona encarregada d'actuar com a artista medidora ha de tenir en compte unes pautes i uns comportaments determinats que són molt importants a l'hora de realitzar la seua funció medidora durant els tallers.

Li preguntem a Ascensión Moreno en una entrevista respecte el reconeixement del medidor artístic dins l'àmbit educatiu:

La figura del medidor artístic com a tal no està reconeguda en el sentit de que jo m'hi he trobat molt poques vegades una convocatòria on clarament es demanen medidors artístics, per exemple. (...) Jo diria que en el context

³¹ Citat per KLEIN;JeanPierre. (2006). Artteràpia. Una introducció. Pàgs 22,23.

escolar simplement no es coneix el concepte, malgrat sí que hi han projectes que aquí Barcelona s'estan desenvolupant dins de contextos educatius. (...) Osigui, que sí que es va introduint (al context educatiu), però més a poc a poc que en el context social. (MORENO, 2020)

D'acord amb la definició aportada per ASEDES (2007) que hem exposat en l'anterior apartat, podem començar a parlar de l'acompanyament i sosteniment com a elements principals que ha de proporcionar la persona medidora a l'usuari durant els tallers. Si continuem amb el codi deontològic de l'ASEDES veurem que es concreta en diferents punts d'actuacions a desenvolupar per part dels educadors³², afirmant així que la persona medidora ha d'actuar facilitant un context educatiu i dotat de recursos. A més, s'han de fer càrrec també de instruir i formar al grup possibilitant l'apropiació d'elements culturals per part del subjecte.

Per a que els tallers funcionen adequadament i predomine una evolució sobre els pacients d'una manera sana i saludable, gaudint del procés i obtenint resultats de qualitat, és important executar raonadament la funció medidora. Això significa que la persona medidora ha de treballar i cuidar el vincle amb el subjecte amb qui treballa, actuant d'una manera flexible, empàtica i coherent facilitant la confiança i acompanyant al grup des d'una perspectiva propera i afectiva, però sempre professional, des de la comprensió i l'horitzontalitat, evitant una mirada estigmatitzadora sobre el subjecte que el permeta actuar en total llibertat i independència de la seva identitat o de com es suposa que hauria d'interpretar la seva persona i sempre en col·laboració amb altres professions implicades amb el col·lectiu; mestres, cuidadors, assistents socials, metges, psicòlegs, art terapeutes, etc.

El rol de l'artista medidor o "arteducador" no s'interessa per la producció objectual sinó per la significació, més enllà de l'aprenentatge, que succeeix en una comunitat educativa. És a dir, col·labora en un àmbit humà a través de la

---

³² Citat per MORENO GONZÁLEZ, A. (2016) *La mediación artística. Arte para la transformación social, la inclusión social y el desarrollo comunitario*. Pàg. 35

paraula, el gest, l'acció corporal, la imatge o els objectes sense necessitat de generar un producte sino la visibilitat del retrobament humà. (ABAD i RUIZ DE VELASCO, 2020)³³

En resum, el rol del mediador es basa en atendre, orientar i guiar l'usuari, aportant coneixements culturals i educatius, així com experiències positives, sense intervenir directament sobre el treball artístic de l'individu sinó proposant alternatives quan la situació ho exigisca i acompanyant en el coneixement acadèmic i respecte el domini de les tècniques artístiques. Cal afegir que és tasca de l'artista mediador planificar i preparar les sessions dels tallers i proporcionar o sol·licitar el material necessari per a les activitats de cada sessió.

---

³³ Entrevista personal.

5. LA PROPOSTA DE TALLERS DE MEDIACIÓ ARTÍSTICA

La proposta tracta del disseny d'un conjunt de tallers de Mediació Artística a realitzar amb un grup de xiquetes i xiquets de 4 i 5 anys del CEIP Baladre-Picanya i paral·lelament, amb les seues respectives figures parentals mitjançant eines artístiques i creatives. El contacte amb l'escola i els docents el vam fer a través de una reunió amb Fina Ruiz, la directora del CEIP Baladre-Picanya i els seus docents en educació infantil, amb qui hem mantingut posteriorment contacte via Whatsapp i Gmail degut al confinament, i han aportat informació interessant i necessària a tenir en compte per al projecte per mitjà d'una entrevista online. S'anava a repartir un document informatiu per als pares i mares interessades de la classe amb qui es va acordar dur a terme la proposta i posteriorment organitzar una reunió amb elles i ells explicant més detalladament en què consisteixen aquests tallers.

Durant la reunió, es va explicar que els tallers serien totalment gratuïts i que per als xiquets i xiquetes es realitzarien en horari escolar, per als pares pensàvem explicar-los en la reunió que els seus tallers es farien en horari extraescolar, acordant en assemblea i democràticament, un horari fixe d'acord amb les possibilitats de cadascú. Per sort Ana, la mestra del grup assignat per a la realització de tallers, recolza i afirma que tots els pares i mares del seu grup son molt participatius i que compta amb una altra mestra de recolzament que ens ajudaria en els tallers.

En aquests tallers s'utilitzarà l'art com a eina de comunicació, d'aprenentatge i d'apoderament afavorint la resolució de conflictes tant interns com socials i culturals a l'aula. Treballarem centrant-nos en el procés de les activitats dutes a terme durant les sessions i afegirem el joc i la performance. Com hem esmentat anteriorment en el marc teòric, la Mediació Artística fomenta la creativitat, el pensament obert, l'autonomia, la comunicació no verbal i l'autoestima, potenciant les capacitats individuals i relacionals de cadascú.

Cal afegir que, realitzar aquests tallers de manera separada però paral·lela a les respectives figures parentals dels infants participants, ens permetrà analitzar els comportaments i reaccions que tenen en comú, enfortir els vincles familiars i crear o fomentar una relació entre la família, l'infant i l'escola. A més, permetrà a la mare o al pare entrar en un espai de joc i d'autoconeixement influint positivament en el seu estat d'ànim i conjuntament en la seua comunicació amb el seu fill o filla. A més, no sols seran de profit per a les figures parentals i els infants, com bé explica Ana en l'entrevista:

Jo pense que seria de molta ajuda per als xiquets, però sobretot per a mi com a docent, perquè aquests tipus d'activitats aporten molt d'aprenentatge que després pots utilitzar amb el teu alumnat per a extraure interessos, sentiments, emocions, motivacions, etc.³⁴

Quant al nombre d'infants o pares i mares per taller, intentarem ajustar-nos a les necessitats de cada grup i no excedir els 8 o 10 per sessió, i si fóra necessari, desdoblar el grup i taller. De manera que puguem atendre adequadament a cadascun, com és requisit d'aquesta mena d'activitats i portar un bon seguiment individual i grupal.

D'altra banda, cal remarcar també que les sessions aniran acompanyades sempre d'un quadern de camp, on anotarem i analitzarem com ha anat la classe, les progressions i evolucions, les reaccions de cada xiqueta o xiquet i mare o pare davant les activitats, si hi ha hagut algun conflicte, etc.

La classe seria un espai ideal per a treballar, ja que els xiquets i xiquetes no haurien de fer cap canvi de lloc, aquest és un fet favorable ja que aprofitem millor el temps; la classe com espai constituirà un referent sempre. Per als pares i mares, serà una relació directa en el medi que viuen els seus fills i filles cada dia, creant vincles percentuals i emocional amb l'espai. En l'apartat 5.2 *Planificació dels tallers*, farem una llista detallada i referent a això tindre clar que com diu Eva *Marxen, "no es poden utilitzar tots de manera

---

³⁴ Fragment de l'entrevista personal feta a la mestra d'infantil encarregada del grup en el qual treballaríem.

indiscriminada, perquè els materials han d'adequar-se a les necessitats i característiques dels diferents col·lectius" (2011:61). No obstant, en cas de necessitar algun tipus de material que el centre no ens pugua facilitar ens encarregarem nosaltres de comprar-lo sense cap problema, però com bé ens explica Paula, la mestra de suport del grup:

Les nostres aules compten amb material molt variat, a banda sempre es pot fer una comanda depenent de les necessitats. Pel que fa als espais, les aules d'educació infantil, a més de la classe, també tenen terrasses, a banda tenim el pati amb varies zones, la sala de psicomotricitat la qual es molt àmplia, el pati de primària, el gimnàs, etc.³⁵

Pel que fa a la duració dels tallers, proposem mantenir actives les sessions d'una hora i quart aproximadament, dos dies a la setmana i durant un mes i mig; en total seran 12 sessions. Es recomana que la duració dels tallers ha de ser d'almenys dues hores (Moreno, 2016: 79), però el motiu pel qual els tallers no poden durar més d'una hora i quinze minuts es deu a l'adaptació dels tallers per al centre, ja que evidentment, el centre no pot dedicar tot el seu temps a aquest projecte i ens hem d'adaptar una mica al marc que ens proporciona l'escola. D'altra banda, igual per al taller de pares i mares, doncs com bé sabem, les persones adultes solen estar molt ocupades amb les seues tasques i resultaria una mica complicat que estigueren disponibles per al projecte dues hores al dia durant dos dies a la setmana al llarg del període d'un mes i mig. El primer dia, ens presentarem per mitjà d'un joc i tractarem d'explicar com i què farem en els tallers. D'aquesta manera establim ja un vincle amb els xiquets i xiquetes i amb els pares i mares.

Com a estructura general, les sessions començaran sempre amb una música alegre, instrumental. Aniran entrant totes i tots els participants a la classe seient on vulguen. A poc a poc, la música es convertirà en una simfonia tranquil·litzant per mantenir la concentració dels participants, explicarem que

---

³⁵ Extret de l'entrevista personal a Paula, la mestra de suport d'infantil.

farem i començarem l'activitat. Per tancar el taller, sonarà una música relaxant i dedicarem uns 10 minuts a la respiració i la relaxació.

5. 1. ANTECEDENTS I REFERENTS

Si tu no vas a l'art, l'art va a tu. (Abad, 2018)³⁶

(fig. 12. Instal·lació d'acció transformació de Javier Abad)

(fig. 13. "Instalaciones lúdicas" Javier Abad.)

Un artista referent ha sigut Javier Abad. Les seues instal·lacions amb objectes senzills, cridaners i atractius estan pensades per a l'acció-transformació per part dels i les xiquetes. Parteixen de la idea de proposar la configuració dels espais com mediadors per al joc dels significats i les situacions de descobriment. D'aquesta manera es promouen les accions de imitació, transformació simbòlica de l'objecte, exploració i apropiació dels espais mitjançant la intervenció lliure dels infants amb els objectes mediadors d'aquestes instal·lacions. D'aquest artista han sigut molt inspiradores l'obres:

Intervenciones Lúdicas (2018) és una instal·lació d'Abad realitzada amb post-it de colors i una ventilador oferint un espai sensorial per a la interacció i experiència dels i les xiquetes acompanyades de les seues figures parentals. *Un Jardín, una Ciudad, un mapa o una piscina*: instal·lació basada en l'acumulació ordenada i estètica d'objectes que emfatitzen l'espai de l'aula. El projecte es divideix en diferents fases; primer situen el material de manera aleatòria i individual per a després establir decisions compartides, de manera que es treballa la socialització i integració afavorint que la decisió de fer sorgisca des de tots i totes; instal·lació que va creixent a mesura que s'organitzen les tasques, d'una manera molt orgànica i natural, segons el fet de sentir i les necessitats dels usuaris.

Una de les principals referents per a la proposta de tallers d'aquest TFG és Ana Hernández Merino junt a María Montero-Ríos Gil amb el llibre *Actividades artísticas y creativas en Terapia Ocupacional*, on desenvolupen i expliquen un gran ventall de possibilitats de tallers amb diferents tipus de llenguatges artístics que elles mateixa han dut a terme en Terapia Ocupacional. D'aquest

³⁶ Javier Abad, Artista.

llibre, ens hem nutrit també de l'estructura en la qual expliquen els diferents tallers que han realitzat per desenvolupar les explicacions de les activitats per a les nostres propostes de tallers.

De María Acaso i Clara Megías han estat dues referents imprescindibles en l'àmbit de l'art per a l'educació amb el llibre d'*Art Thinking. Cómo el arte puede transformar la educación*. On, resumint-ho molt, defensen la necessitat de canviar el sistema educatiu actual mitjançant una pedagogia innovadora basada en l'art com a canal del pensament, "amb la idea d'aconseguir una alliberació de l'art vist com un camp tancat". El llibre d'Acaso i Megías compta amb idees inspiradores per a la nostra proposta de taller amb activitats com una estoreta sensorial per caminar descalços i amb els ulls tapats (2017: 16), un projecte familiar titulat *Monsieur Voyage* on es realitzen experiències a l'aire lliure emprant objectes que es troben a l'atzar i entenent l'art com una pràctica més enllà de l'estudi de l'artista (Pablo Torrado, citat per Acaso i Megías, 2017:92), el mural participatiu (Íbid. 155) i *De la classe al refugi: transformant l'espai de l'aula* (Fundamentos de educación artística 2014, citat per Acaso i Megías 2017:187)

Ascensión Moreno ha sigut una gran referent en aquest projecte, doncs principalment ens ha transmès la base teòrica per dur a terme el marc metodològic de la pràctica: com ha de ser un taller de Mediació Artística pel que fa a l'espai de seguretat i d'experimentació dels usuaris; el desenvolupament, la planificació i la duració adequada de les sessions i dels tallers; quin és el rol de l'artista mediador i la importància del procés de les activitats. A més de nodrir-nos de informació fonamentalment útil per entendre d'on neix la necessitat d'emprar l'art per a la transformació social, la inclusió i el desenvolupament comunitari. Hem pogut comptar amb ella per a una entrevista enfocada a distints interessos, entre ells: quins son els canvis politico-culturals que creu necessaris per a fomentar l'art com a eina d'expressió; si s'hauria de replantejar el paper de l'art i de l'artista en l'aprenentatge dins les escoles; i altres aspectes a tenir en compte per a la

proposta dels tallers com per exemple com és l'experiència de mediar amb nenes i nens petits en relació als de primària o persones adultes.

Lygia Clark i Hannah Höch, ja que la pràctica del collage molt utilitzada en mediació i artteràpia, tal com ella l'aplicava, pot ser un recurs molt útil en educació, per la llibertat del maneig i combinació de les imatges, la qual cosa permet als xiquets i xiquetes comptar molt fàcilment coses sobre ells mateixos i les seues relacions amb l'entorn. (Lledó. 2010)

Clark ens inspira també amb la seua recerca constant basada en l'estructuració del Jo, amb el treball corporal i l'experiència sensorial en la seua obra *El abandono del arte* (1948 - 1988) i el desplaçament cap a una pràctica psicoterapèutica alternativa.

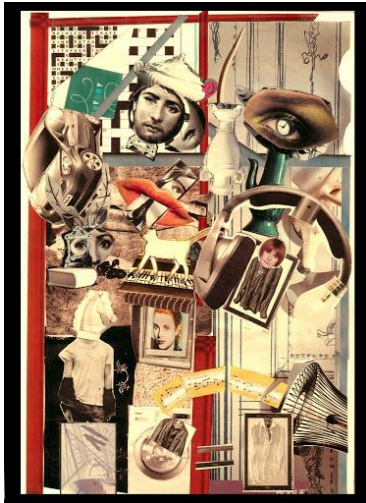
El que l'artista Esther Ferrer³⁷ ens ha aportat és la capacitat artística d'interactuar amb el públic provocant la participació, treballant els sentiments i la llibertat de reivindicació i actuació potenciant el pensament individual i col·lectiu. Ella normalment té una idea a la ment i la desenvolupa en diverses maneres plàstiques artístiques que creu possibles i convenients, ens interessa també pel seu dinamisme.

Per exemple, va fer una performance al Cabanyal-Canyamelar titulada *Se hace camino al andar. Territoris compartibles. La vida en escena.* (2015) Aquesta, tracta de reivindicar els recorreguts que hi han en el barri del Cabanyal cap a la platja, una manera d'emprar l'art per a "manifestar-se" social i col·lectivament respecte els sentiments negatius que han experimentat pel tractament que ha rebut el barri per part de l'ajuntament de València.

Una altra obra d'especial interès és *Todas las variaciones son válidas, incluida esta* la qual es basa en la repetició i l'atzar, generant així diverses variacions

---

³⁷ Esther Ferrer és una artista del País Basc i una de les principals representants de l'art d'acció a Espanya interessada també en el món de la pedagogia. Va crear junt al pintor José Antonio Sastiaga el *Taller de libre expresión infantil* (1963-1968) així com una escola experimental en Elorrio (Vizcaya) basada en el mètode Freinet[#] amb col·laboració de Oteiza.

(fig. 14. Collage de Hanna Höch)

(fig. 15. Collages de Lygia Clark)

múltiples que donen lloc a l'alternança i el imprivisible. Aquesta obra reflexiona sobre la visibilització i importància del procés creatiu dins el temps i l'espai.

Nicolas Paris³⁸ és un artista que pertany al moviment del Minimalisme; "Crec que Minimal és una actitud i una idea, que te a veure amb la possibilitat de no acumular sinó més bé de contemplar i transformar els materials per trobar noves possibilitats". –PARIS, N.

Paris realitza tallers pedagògics com a base de projectes artístics en museus i altres institucions. En els seus projectes desmonta el model tradicional d'exposició i el transforma en un laboratori educatiu on exercitar l'observació, la interrogació i el diàleg. Ens interessa principalment per la seua metodologia, per trencar amb la pedagogia tradicional emprant l'art i el desenvolupament de projectes artístics i per la capacitat d'observació, interrogació i diàleg que ofereix paral·lelament la Mediació Artística.

Altres treballs que hem tingut en compte, com a exemple o consultat per al desenvolupament dels nostre projecte han sigut: TFGs com *Aproximación a la Mediación Artística en Educación Especial* de Ana Verde Gumbau i *Propuesta de Metodologías Alternativas a la plástica tradicional en la Educación Primaria* de Begoña Garcia Martinez; el Grup de Treball per a l'Educació Artística: CREA; l'Artista va a l'escola, un projecte educatiu d'IMET; i EDUCART pel desenvolupament.

5.2. PLANIFICACIÓ DELS TALLERS

Hem preparat un total de 12 sessions per a la proposta de tallers on comptem amb cada activitat destinada als infants i l'adaptació d'aquesta per als tallers amb els adults on s'inclou el tipus d'activitat, el procediment, el material i els motius i interessos. La planificació apareix adjunta en l'apartat d'annexes d'aquest TFG.

---

³⁸ Nicolas Paris, 1977, Bogotà, artista.

5.3 PLANTEJAMENT DEL DIARI DE TALLER

El diari de taller consisteix en un quadern on anirem anotant tot allò que ocorre en les sessions. En l'apartat d'annexes trobarem el mètode d'ús d'aquest diari per al nostre projecte i una simulació d'aquest.

6. CONCLUSIONS

Considerem aquest Treball de Final de Grau com la primera part del que seria el projecte complet, ja que es tracta d'una proposta de futura aplicació degut a les complicacions i impediments que ens ha portat el Covid19 per a la realització presencial dels tallers. No hem volgut esperar per a donar per finalitzat aquest projecte de futura aplicació ja que no podem quedar-nos de braços creuats esperant una resposta que ningú ens pot donar respecte la situació del Covid19 durant i per als mesos de setembre-desembre, que son els mesos en els quals coincideix la Universitat i l'escola en el temps que ens donen de marge per a la realització dels tallers; doncs diuen que hi haurà rebrot, que les classes escolars s'impartiran online en compte de a l'aula o molt restringidament, que partiran els grups de cada classe per reduir la quantitat d'alumnes en cada grup per precaució i, a més, el grup amb qui anavem a fer els tallers passaria al primer cicle de primària, això suposaria també un canvi d'aula, de mestra i coordinadores.

No obstant, he pogut aprendre moltíssim gràcies a totes les aportacions de Susana, la tutora d'aquest TFG, per completar el meu interès dins la meua formació i nodrir-me a mi per nodrir aquest TFG, així com totes les seues recomanacions respecte a les lectures, articles i fins i tot, per fer possible el dur a terme entrevistes i facilitar-me els contactes amb l'escola, amb Ascensión Moreno Gil i amb Javier Abad i Ángeles Ruiz de Velasco.

Així doncs, pense que hem aconseguit demostrar el que volíem, no sols a la resta, sino a mi mateix, que l'art té una utilitat molt important dins l'àmbit educatiu i social. Hem conegut i desenvolupat el nostre coneixement artístic que ens ha aportat el Grau de Belles Arts durant aquests quatre anys dins l'àmbit de la Mediació Artística i l'escola. Hem obert les portes que nosaltres encara no havíem aconseguit obrir al món de l'art per a l'educació, amb eines i

informació que ens serviran per a la nostra propera formació com a docent dins l'àmbit artístic.

Hem aportat una visió distintiva de l'art que no ens ensenyen com a tal a la facultat de Belles Arts però amb totes les eines i coneixements que ens ha aportat aquesta durant la nostra trajectòria.

Per últim, cal destacar la proposta com una aportació nova, que sorgeix per les diferents necessitats que s'han considerat per part de les educadores del grup d'infantil pel que fa al vincle entre la família, l'infant i l'escola, per mitjà de l'art com a mediador en la detecció de problemes, que influeixen de manera negativa en la salut emocional, i per tant a l'aprenentatge dels xiquets i xiquetes; tant en el nucli familiar com en el individual o social, així com per a la complementació respecte a la formació i la labor de les educadores a l'aula.

7. FONTS REFERENCIALS

ABAD, Javier. (2018) *Instalaciones artísticas*. <<https://instalaciones-artisticas.blogspot.com/2018/05/javier-abad-artista.html>> [Consulta 17 de maig de 2020]

ACASO, M y MEGIAS, C. (2017). *Art Thinking. Como el arte puede transformar la educación*. Barcelona: PAIDÓS Educacion.

ARTE AL DIA. "Lygia Clark:el abandono del arte, 1948–1988. Una gran retrospectiva en el MoMA"
<http://es.artaldia.com/International/Contenidos/Novedades/Lygia_Clark_el_abandono_del_arte_1948_1988_una_gran_retrospectiva_en_el_MoMA>
[Consulta el 10 de juliol de 2020]

BERMUDEZ, A. (2017) "¿Qué es el collage?" *En CollageArt*. El 22 de novembre de 2017. <<https://adrianabermudez.com/que-es-el-collage-es-arte/>>
[Consulta el 6 de juliol de 2020]

BLASCO, N., SALVAT, T., VALERO, E. "L'artista va a l'escola". En wordpress.
<<https://lartistavaalescola.wordpress.com/tag/mediacio-artistica/>> [Consulta el 4 de juliol de 2020]

BSG (2018) "El mediador dialoga a través del arte." *El Mercurio*. El 4 d'agost de 2018. <<https://ww2.elmercurio.com.ec/2018/08/04/el-mediador-dialoga-a-traves-del-arte/>> [Consulta el 4 d'agost de 2018]

CALVO SANTOS, M. (2016) "Jean Dubuffet" *Historia Arte*. 27 de setembre de 2016. <<https://historia-arte.com/artistas/jean-dubuffet>> [Consulta el 22 de juny de 2020]

CANAL UNED. (2015) "Escuela Infantil y Educación para la infancia. La actividad y el aprendizaje." *Educación en Radio 3*. Setembre de 2015
<<https://canal.uned.es/video/5a6f5060b111f24408b48f2>> [Consulta el 4 de febrer de 2020]

CASTRO, E. (2017) "Esther Ferrer. Me importa un rábano que sea arte o que no sea arte." *Revista de Arte Contemporáneo: Artishock*. Agost de 2017 [Consulta el 30 de juny de 2020]

DEL POZO, Y. (2018) *El arte como terapia: cuando las palabras no salen*. <<https://www.ciaramolina.com/el-arte-como-terapia-cuando-las-palabras-no-salen/>> [Consulta el 2 de juny de 2020]

GARCÍA MARTÍNEZ, B. (2017) *Propuesta de metodologías alternativas a la plástica tradicional en la educación primaria. Experiencia de campo por medio de talleres artísticos extraescolares*. Trabajo Final de Grado. València: Universitat Politècnica de València, <<https://riunet.upv.es/handle/10251/94031>> [Consulta el 22 de març de 2020]

LLEDÓ, Guillermo. (2010) *Hanna Höch. El arte como vínculo. Decir lo que pensamos*. Madrid:Eneida.

GRANADOS, I. M^a y CALLEJÓN, Mª D. (2010). "¿Puede la terapia artística servir a la educación?" *Escuela Abierta*, 13, 69-95. En línea: <http://www.ceuandalucia.es/escuelaabierta/pdf/articulos_ea13%20pdf/ea13_granados.pdf>

GRUP DE TREBALL PER A L'EDUCACIÓ ARTÍSTICA: CREA <<https://sites.google.com/a/xtec.cat/grup-treball-educacio-artistica/art-i-mediacio>> [Consulta el 22 de juny de 2020]

HERNÁNDEZ MERINO, A. y RÍOS GIL, M. M. (2016). *Actividades artísticas y creativas en Terapia Ocupacional*. Madrid: Editorial Síntesis, S. A.

HERRERA, F. (2019). "El arte como terapia expresiva para el bienestar de las personas". *Prensa libre*. El 30 de setembre de 2019 a les 18:09h. <<https://www.prensalibre.com/vida/salud-y-familia/el-arte-como-terapia-expresiva-para-el-bienestar-de-las-personas/>> [Consulta el 2 de juny de 2020]

INSTALACIONES ARTÍSTICAS (2018) "Si tú no vas al arte, el arte va a ti. Javier Abad, artista." *BlogSpot*. Maig de 2018 <<https://instalaciones->

artisticas.blogspot.com/2018/05/javier-abad-artista.html> [Consulta el 2 de juliol de 2020]

MARXEN, Eva. (2011). *Diálogos entre Arte y Terapia*. Barcelona: Gedisa.

MASDEARTE: “Dubuffet, más bello de lo que piensas”.
<<https://masdearte.com/especiales/jean-dubuffet-art-brut/>> [Consulta 14 de juliol de 2020]

MORENO GONZÁLEZ, A. (2016) *La mediación artística. Arte para la transformación social, la inclusión social y el desarrollo comunitario*. Barcelona: Ediciones Octaedro, S.L

MAYORDOMO, C. (2016) “Hanna Höch”
<<http://conchamayordomo.com/2016/10/28/hannah-hoch/>> [Consulta el 12 de juliol de 2020]

IDEART: “Ana Hernández Merino.”
<<http://arteterapiaidecart.com/equipo/ana-hernandez-merino>> [Consulta el 13 de juliol de 2020]

IDEART: “María Montero-Ríos Gil”
<<http://arteterapiaidecart.com/equipo/maria-montero-rios-gil-presidenta>>
[Consulta el 13 de juliol de 2020]

INSTALACIONES ARTÍSTICAS. (2015) “Javier Abad, artista” en Blogspot.
<<https://instalaciones-artisticas.blogspot.com/>> [Consulta el 2 de juliol de 2020]

REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: *Diccionario de la lengua española*, 23.ª ed., [versión 23.3 en línea]. <<https://dle.rae.es>> [Consulta el 3 de juny de 2020]

REDONDO GONZÁLEZ, M.A. (2008) “El juego infantil, su estudio y como abordarlo”. *Revista digital Innovación y experiencias educativas*. ISSN1988-6047DEP. LEGAL: GR 2922/2007 N°13–DESEMBRE DE 2008
<<https://web.oas.org/childhood/ES/Lists/Recursos%20%20Estudios%20e%20In>

[vestigaciones/Attachments/32/25.%20El%20juego,%20su%20estudio%20y%20como%20abordarlo.pdf](#)>

RODRIGO-MONTERO, J. (2015). "Kunstcoop: Experiencias de mediación artística en Alemania." *En Revista Arte, Individuo y Sociedad* Vol. 27, N 3. Madrid: Complutense, pàg.2.

<<https://revistas.ucm.es/index.php/ARIS/article/download/43723/46405/>>

[Consulta el 14 d'abril de 2020]

SANA CON ARTE. (2012) "El iniciador de la arteterapia: Adrian Hill". *Wordpress*.

<<https://sanaconarte.wordpress.com/2012/06/29/el-iniciador-de-la-arteterapia-adrian-hill/>> [Consulta el 27 de juny de 2020]

SERRANO, A.M. (2020) "Lygia Clark, el arte como terapia y liberación" en

Diálogos de Libro. <<https://dialogosdelibro.es/mujeres-en-el-arte/lygia-clark-el-arte-como-terapia-y-liberacion-4341/>> [Consulta el 12 de juliol de 2020]

TEJADA, C. (2017) "¿Qué es el arte comunitario?" *Movearte*. El 26 d'octubre a les 14:27h.

<<https://www.movearteparatodos.com/que-es-el-arte-comunitario/#comments>> [Consulta el 7 de juliol de 2020]

URÍA, A. (2017) *La sanación a través del arte. Un proceso creativo*. Treball Final de Grau. València: Universitat Politècnica de València,

<<https://riunet.upv.es/handle/10251/93947>> [Consulta el 30 de juny de 2020]

VERDE GUMBAU, A. (2017) *Aproximación a la Mediación Artística en Educación Especial. El artista mediador*. Treball de Final de Grau. València: Universitat Politècnica de València,

<<https://riunet.upv.es/handle/10251/92792>>

[Consulta el 27 de març de 2020]

VOLPE, G. (2013) *Arte Outsider. Aproximación a la construcción artística de las manifestaciones creativas al margen del sistema del Arte*. Treball de Final de Grau. Universitat Pompeu Fabra

<https://repositori.upf.edu/bitstream/handle/10230/22067/Volpe_13.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Consulta el 10 de juliol de 2020]

WINNICOTT, D. W. (1993). *Realidad y juego*. Barcelona: Editorial Gedisa

YOUTUBE, "EDUCART pel desenvolupament" de Xamfrà, Educo, Basket Beat i Comusitària. <<https://youtu.be/sZpLHR0vypM>>

YOUTUBE, "Escuela infantil en Fuenlabrada: Trabajamos a través de Instalaciones Artísticas" de Colegio Bilingüe Khalil Gibran.

<<https://youtu.be/TIbmmtDaSJA>> [Consulta el 23 de febrer de 2020]

YOUTUBE, "Exposición. Esther Ferrer. Todas las variaciones son válidas, incluida esta" de Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía.

<<https://youtu.be/dTKIbYE4Vpc>>

YOUTUBE, "La escucha emocional" de Charo Altable Vizcaino.

<<https://youtu.be/2Klz1ueIL3s>> [Consulta el 12 de juliol de 2020]

YOUTUBE, "¿Qué es la Mediación Artística? Què és la Mediació Artística?"

<https://www.youtube.com/watch?v=l_loBqJ44SQ&feature=youtu.be0>

[Consulta el 14 de març de 2020]

8. ÍNDEX DE FIGURES

Fig. 1. Retrat de D. W. Winnicott.

<<http://www.psicoletra.com/2014/05/biografia-de-dw-winnicott.html>>

Pàgina 15

Fig. 2. *Una investigación de Eva Morales*. Imatge original extreta del llibre de Acaso i Megías. 2017: 67. Pàgina 17

Fig. 3. Instal·lació de Javier Abad. <<https://www.faroeduca.es/faro-educacion/suplemento-03122019/juego-javier-abad.html>> Pàgina 25

Fig. 4. Esquema visual de la definició de la Mediació Artística. Criado 2016, citat per Moreno 2016:26. Pàgina 27

Fig. 5. Obra: Un entre molts. Adrian Hill. [Carbonet i guix]

<<https://lolibarilari.wordpress.com/tag/adrian-hill/>> Pàgina 29

Fig. 6. Retrat de Nelson Goodman.

<https://en.wikipedia.org/wiki/Nelson_Goodman> Pàgina 29

Fig. 7. Retrat de Gilles Deleuze.

<<http://paroledequeer.blogspot.com/2015/04/obra-completa-de-gilles-deleuze-en.html>> Pàgina 29

Fig. 8. Retrat de Jean Piaget.

<<https://www.biografiasyvidas.com/biografia/p/piaget.htm>> Pàgina 30

Fig. 9. Obra: Màscara sensorial, Lygia Clark. (1967)

<<https://unojoparaelarte.wordpress.com/2014/10/10/experimentos-sensitivos-de-lygia-clark/>> Pàgina 30

Fig. 10. Zeige deine Wunde. Joseph Beuys (1980)

<<https://www.pinterest.com.mx/pin/157766793172195534/>> Pàgina 31

Fig. 11. The destruction of the father, Louise Bourgeois (1974)

<<https://kivoila.com/louise-bourgeois-wove-the-memories-of-motherly-love/>>

Pàgina 31

Fig. 12. Instal·lació d'acció- transformació de Javier Abad amb Post It.

<<https://instalaciones-artisticas.blogspot.com/2018/05/javier-abad-artista.html>> Pàgina 37

Fig. 13. "Instalaciones Lúdicas", Javier Abad. <[https://instalaciones-](https://instalaciones-artisticas.blogspot.com/2018/05/javier-abad-artista.html)

[artisticas.blogspot.com/2018/05/javier-abad-artista.html](https://instalaciones-artisticas.blogspot.com/2018/05/javier-abad-artista.html)> Pàgina 37

Fig. 14. Collage de Hanna Höch.

<<http://conchamayordomo.com/2016/10/28/hannah-hoch/>> Pàgina 39

Fig. 15. Collages de Lygia Clark. <[https://dialogosdelibro.es/mujeres-en-el-](https://dialogosdelibro.es/mujeres-en-el-arte/lygia-clark-el-arte-como-terapia-y-liberacion-4341/)

[arte/lygia-clark-el-arte-como-terapia-y-liberacion-4341/](https://dialogosdelibro.es/mujeres-en-el-arte/lygia-clark-el-arte-como-terapia-y-liberacion-4341/)> Pàgina 39

9. ANNEXOS

9.1. PLANIFICACIÓ DELS TALLERS

L'art és una veu important i poderosa a causa del seu caràcter simbòlic.
(Marxen, E. 2011:206)

Algunes d'aquestes activitats estan preses com a referència del llibre *Actividades artísticas y creativas en Terapia Ocupacional* de Ana Hernández³⁹ Merino i Maria Montero-Ríos Gil⁴⁰ (2016). Cal tenir en compte que l'ordre de la planificació d'activitats pot variar i podem canviar alguns aspectes d'aquestes dinàmiques en relació a les necessitats individuals, col·lectives, escolars i familiars del grup. Ens encarregarem de comprar tot el material necessari del qual no disposa el centre i de les despeses necessàries per complir amb la realització dels tallers el més adequadament possible. Abans d'establir la metodologia de cada taller, parlarem en les mestres de cada grup i en els pares i mares, per veure si hi hauria algun tipus d'aspectes particular dels xiquets i xiquetes, per a tenir-lo en compte a l'hora de les activitats i el tipus de material escollit. Els materials s'ajustarien a l'edat i condició de salut en els xiquets i xiquetes i per als pares tindriem en compte qualsevol condició que sortira.

Cal recordar que, com hem esmentat en l'apartat anterior, els tallers s'estructuren de la següent manera: un inici, el cos de la sessió on farem l'activitat, i un tancament. En aquest apartat ens centrem concretament en el

---

³⁹ Dra en Belles arts, Arteterapeuta i Terapeuta Ocupacional en CSM Agència Valenciana de Salut des de 1977. Supervisora d'artteràpia i tutora de pràctiques de teràpia ocupacional, Codirectora del Màster d'Artteràpia (UPV) i professora en el màster d'Artteràpia de la UM. Membre fundador de MURARTT i de IDECART <http://arteterapiaidecart.com/equipo/ana-herandez-merino>

⁴⁰ Psicòloga Clínica, Pedagoga i Orgonteràapeuta reichiana. Com a terapeuta, acompanya processos en l'àmbit de les dificultats emocionals en adults, xiquets i adolescents. Desenvolupa el seu treball a València i Donostia. És professora de l'i membre de l'equip didàctic i científic del Màster en Artteràpia upv. Membre fundador de IDECART.

desenvolupament de les activitats. No obstant, només el primer dia, com que és la presentació i encara no coneixen com funcionen aquests tallers, trencarem amb l'estructura establerta per a les sessions. Els esperarem fora de l'aula, deixarem la música sonant i anirem entrant totes i tots seient a terra en rogle. D'aquesta manera, ens posicionem al costat d'ells, els farà sentir que estem tots i totes al mateix lloc sense establir cap tipus de jerarquia, i els ajudarà a comprendre que nosaltres no donem ordres sinó que més bé els acompanyem a jugar a tots i totes juntes. Quan estem asseguts a terra en rogle, comença l'activitat.

SESSIÓ Nº 1: Ens presentem i coneixem el taller de Mediació Artística

Amb els infants:

Activitat: Juguem i ens coneixem amb globus inflables

Materials: Globus inflables de colors, una gran bossa de plàstic negra, retoladors

Descripció i procediments: Infle un globo aleatori de la bossa de globus de colors, d'aquesta manera centrem la seua atenció.

Un dia vaig dur una síndria a classe per explicar en què consistia l'art relacional mitjançant una acció, és a dir, no sols utilitzant l'art relacional com a contingut, sinó també com a arquitectura de transmissió. Vaig arribar a classe amb la síndria, la vaig posar sobre la meua taula i ja ningú dels estudiants va poder despegar la seua mirada d'aquest objecte (...) un exercici que va provocar molts canvis: (...) alguns estudiants que solien estar sempre callats van parlar, mentre que alguns dels que dominaven les sessions van permaneixen callats i practicaren, per primera vegada, les dinàmiques d'escolta activa. (ACASO, M i MEGÍAS, C. 2017: 26)

A continuació, amb el globus a les mans, expliquem en què consisteixen aquests tallers que anem a fer durant les pròximes setmanes i com s'estructuren d'una manera molt simple, i per últim dic

el meu nom en veu alta i llençaré el globus animant a qui l'agafe a dir el seu nom i llençar-lo a un altre company o companya, i així successivament. D'aquesta manera es duu a terme el primer joc, en haver dit tots el nostre nom, guardem el globus a la bossa negra, com a manera de tancament per poder començar la següent activitat.

Per a la següent activitat repartim retoladors de colors per terra, infle un altre globo d'un altre color a l'anterior i faig un dibuix o senyal amb el retolador sobre el globo. Després, **llancem** el globus animant a qui l'agafe a fer un dibuix sobre aquest amb els retoladors que hi han al terra i llençar-lo de nou a un company o companya, i així successivament. En acabar, ensenyem com de bonic i colorit ha quedat el globus a tota la classe aclarint que ho hem fet entre totes i tots i que ho hem fet molt bé i el guardem de nou a la bossa negra per donar per finalitzada l'activitat i començar amb la següent.

Una altra vegada seguirem el mateix procediment; inflem el globus i aquesta vegada diem en veu alta quin és el menjar que més ens agrada, el dibuixem al globus i el llencem de nou a la resta de companys i companyes, en acabar totes i tots ensenyem el globus i el guardem a la bossa. Fem el mateix per parlar del nostre color preferit i marcar-lo al globus, per parlar del nostre lloc preferit, del nostre animal preferit, etc. Fins que se'ns acabe el temps per dur a terme les activitats.

Motius i interessos de l'activitat: El primer joc de llançar-nos el globus uns als altres diguent el nostre nom en veu alta és una manera de presentar-nos i escoltar-nos, ja que quan tenim el globo a la mà sabem que tothom escolta el nostre nom i espera impacient a que el llancem, constituïm així un grup on totes i tots sentim que formem part d'aquest, ens sentim escoltats i escoltades i participem per mitjà del joc.

El següent joc de llençar-nos el globo i marcar-lo amb retoladors de colors entre totes i tots desenvolupa la funció participativa en el joc grupal, a més del sentiment de formar part no només del grup sinó d'un bonic resultat mitjançant la nostra petjada sobre el globo, aportant el nostre gra d'arena. Així, relacionaran de nou el taller amb el joc, però aquesta vegada comencen a tocar ferramentes més aproximades a l'art a l'abast de totes i tots; els retoladors de colors, i amb ells desenvolupem una mica més el recorregut de la lliure creativitat i elecció, tant del dibuix a realitzar com del color a escollir, independentment de la tècnica.

Per últim, destacar que amb la resta d'activitats haurem relacionat el joc, l'art i l'expressió, així com el sentiment d'apoderament de dur la paraula i de respecte i escolta a qui té el torn de paraula de qui te el globus, el d'una participació activa, el d'atenció per veure on llença el globus el nostre company o companya i el de lliure elecció.

En general, és una manera de divertir-se i treballar la inclusió.

-Amb els parents:

Activitat: Primer contacte, perdem la por

Material: Cartolines DIN A3, pintura acrílica, pinzells, llapis

Descripció i procediments: Cadascú realitza un autoretrat amb pintura i després fem una posada en comú on cadascú ha de dir el seu nom i mostrar-ho.

Motius i interessos: Principalment es tracta que del principi perden la por a les tècniques artístiques, possiblement ens trobem amb moltes persones que senten vergonya a l'hora de realitzar alguna activitat per temor a no dominar la tècnica. Així que, que millor que travessar aquesta barrera el primer dia? Si el primer dia toquen la pintura i el dibuix, i a més realitzen el seu propi rostre i després fem una posada

en comú, poden comprovar que més o menys el nivell general de domini de la tècnica a classe és el mateix per a que la resta dels dies se senten més lliures i capaços de realitzar altres activitats artístiques i les trobaran més senzilles.

Aquesta activitat és interessant per a que cadascú trebal·le individualment el seu físic i destaque els trets que creu que el o la caracteritza, s'analitza i pense des de dins com és per fora i com ho pot reflectir artísticament.

SESSIÓ Nº2: Separem les emocions

Aquesta activitat és igual tant per als parents com per als infants, avui ens seiem a la taula per a dur a terme l'activitat. Sorgeix de la influència de Charo Altable Vizcaino en un video sobre l'escolta emocional per treballar les emocions a l'escola.

Activitat: Dibuixem i distingim les emocions

Materials: Dos fulls DIN A3 per cada participant, llapis de colors, llapis grafit i retoladors.

Descripció i procediment: Cadascú té dos fulls, en un dibuixem elements i situacions que ens provoquen sentiments negatius: por, angoixa, tristesa i ràbia. En l'altre dibuixem moments i elements que ens provoquen plaer, felicitat, calma, llibertat i estima.

Després, ens posem per parelles i intercanviarem els nostres fulls sense dir quin és el de sentiments negatius i quin és el dels positius perquè el nostre company o companya ho endevine i esbrine el motiu pel qual creu que ha encertat.

Per últim, proposem escollir un dels dos nostres dibuixos de sentiments per trencar-lo, arrugar-lo i fer-lo a trossos per després llençar-lo a la paperera.

Motius i interessos de l'activitat: En la primera part, treballem de manera individual els nostres sentiments, i els expressem per mitjà de l'art aprenent a diferenciar els positius dels negatius. També és un element de detecció per veure si algú està en una situació d'exclusió, de maltractament o qualsevol altre problema o carència, i a més és interessant visualitzar la quantitat d'elements que provoquen sentiments negatius en relació als positius i viceversa de la persona. Probablement, en aquesta primera part, podem comprovar que el full de sentiments negatius és de colors oscurs i apagats mentre que el de sentiments positius probablement seran colors vibrants.

En el següent pas, quan ens posem per parelles, estem jugant i treballant l'escolta, analitzant elements i situacions que per a l'altra persona son bons o roïns, comprenent així la diversitat de percepció de sentiments, perquè el que per a una persona pot ser bo, per a l'altra pot ser totalment el contrari. Amb aquesta activitat també coneixem una mica més al nostre company o companya i treballem la por a compartir el que sentim, a contar les nostres preocupacions i el que ens provoca felicitat, i a més, a mostrar el que nosaltres hem dibuixat.

Amb l'última part de l'activitat donem l'opció d'alliberar-se dels elements que els provoquen angoixa, tristesa i ràbia. També és interessant veure si algú, en compte d'escollir el full de sentiments negatius escull el dels positius, en aquest cas seria interessant preguntar-li el motiu.

SESSIÓ Nº3: La meua família

-Amb els infants:

Activitat: L'arbre genealògic

Material: Cartolina DIN A3 de colors, llapis de grafit, llapis de colors, retoladors

Descripció i procediment: Després d'explicar als i les xiquetes què és un arbre genealògic i mostrar exemples molt senzills els animem a començar a fer-lo. Els facilitem una cartolina DIN A3 del color que desitgen i tinguem al nostre abast i els animem a començar a dibuixar i pintar un tronc. A continuació repartim Post-its de colors, amb la intenció que cadascú dibuixen als membres de la seua família i els coloquen a l'arbre. Després preguntem que ens expliquen qui son cadascú.

-Amb els parents:

Activitat: L'arbre genealògic

Material: Cartolina DIN A3 blanca

Descripció i procediment: Doblem una cartolina Din A3 per la meitat, dibuixem el tronc, el pintem, el retallem i l'enganxem amb cola posant un alambre en mig per mantenir ert el tronc. A continuació, també els repartirem els Post-it i els animem a dibuixar cada familiar i enganxar-lo a l'arbre genealògic.

-Amb referència al grup dels parents en relació al dels infants:

Motius i interessos: D'aquesta manera és suggestiu examinar qui és família per als infants i qui ho és per als parents d'aquests, a més, resulta important la col·locació de cada figura en l'arbre, si existeix una jerarquització per a l'infant, la manera de representar cada familiar, etc. Els parents, possiblement comprenen com es realitza un arbre genealògic acadèmicament i es veuen més afectats en aquest aspecte a l'hora de col·locar els familiars, però és interessant també veure el

procés, a qui li dediquen més temps, de qui s'han oblidat o quasi s'obliden i a qui no han volgut col·locar.

SESSIÓ Nº4: Gravem objectes sobre el paper

Activitat: Cianotipia⁴¹

-Amb els infants

Material: Suports de paper d'aquarel·la preparat amb emulsió de cianotipia, safates d'aigua.

Descripció i procediments: Primer eixim al pati a buscar objectes (pedres, rames, flors, etc.), després entrem a classe i donem també l'opció de triar algun objecte de classe que ens agrade. Preparem safates d'aigua per a grups de 4 o 5 persones. Amb les persianes tancades i poca llum, traiem els fulls amb l'emulsió de cianotipia ja preparats; animem a la classe a agafar un dels fulls i a eixir al pati posant l'objecte o objectes sobre el full i exposant-ho al sol. Després tornem a classe i revelem les cianotopies en les safates d'aigua, les deixem secar i les ensenyem als nostres companys tractant d'endevinar quins objectes eren.

-Amb els parents:

Material: Emulsió preparada de cianotipia, suports de paper aquarel·la, pinzells i brotxes, guants

Descripció i procediment: Expliquem breument la tècnica de la cianotipia, repartim emulsió i pinzells per grups i cadascú comença a

---

⁴¹ La cianotipia és un procediment fotogràfic monocrom de color blau inventat l'any 1842 per John Herche. La fórmula més adequada per aconseguir l'emulsió es forma per la barreja de dos preparats químics a parts iguals; un preparat està fet per Citrat Ferric Amoniaca verd (80-90 grams) i 250 ml d'aigua destil·lada, l'altre per Ferrocianuri de potàsi (50 gr.) i 250 ml d'aigua.

pintar lliurement amb l'emulsió sobre el paper. Mentre els suports es sequen, eixim totes i tots a buscar objectes del nostre grat i tornem a l'aula per recollir els suports i preparar les safates per a grups d'entre 4 o 5 persones.

Eixim de nou al pati amb els suports i els objectes exposant-ho tot a la llum del sol, a continuació entrem a l'aula i ho deixem en remulla a la safata fins que considerem que s'ha de treure per deixar-ho secar.

-Respecte als infants i els parents:

Motius i interessos: Cal aclarir que per als infants hem preferit portar els papers ja preparats ja que poden ingerir accidentalment l'emulsió i aquesta és tòxica.

Aquesta dinàmica és interessant ja que coneixem una tècnica que probablement no haurem experimentat mai. La vivim a forma de joc; eixim al pati, escollim objectes per plaer visual, "revelem" o "imprimim" els objectes amb l'exposició solar totes i tots junts, mullem el paper en safates plenes d'aigua i veiem com a poc a poc va sorgint una imatge o sombra en aquest.

Es tracta d'una activitat que divideix la realitat, que és l'objecte, de la reproducció, que és el resultat. Ens ajuda a comprendre que de vegades si no seguim bé els passos potser no obtenim els resultats que busquem, o potser obtenim altres resultats que no buscàvem i ens agraden més o ens semblen més interessants; es tracta d'experimentar de manera lliure. A més, pot resultar plaent el fet d'escollir un objecte per decisió pròpia i que quede gravat per nosaltres sobre un suport, i interessant poder veure'l distorsionat, la silueta o veure-ho des d'una altra perspectiva.

SESSIÓ Nº5: Pintem pedres, el Land Art a l'aula

Aquesta activitat serà igual per a les figures parentals que per als infants

Activitat: Aproximació al Land Art

Material: Pedres, pintura, pinzells

Descripció i procediment: Cadascú escollirà 2 o 3 pedres i les pintarem lliurement.

Després, veurem algunes imatges pel que fa al Land Art⁴² amb pedres mentre aquestes es sequen. A continuació procedim a la lliure col·locació de les pedres que hem pintat inspirats amb les imatges que hem analitzat a classe per formar una obra conjunta.

Motius i interessos: Prenem contacte amb la naturalesa intervenint amb pintura sobre materials naturals, en aquest cas pedres. A més, coneixem el concepte de Land Art i incitem a la participació i la inclusió formant una obra conjunta. Experimentem amb les posicions dels elements fàcilment manipulables, aprenem a respectar les decisions de la resta respecte les col·locacions de les pedres.

És una altra manera de jugar i crear mitjançant un material tan simple com una pedra i una tècnica artística a l'abast de tothom com és la pintura. A més, els colors i materials escollits en aquesta sessió podrien ser clau en la identitat de l'individu, així com les figures i símbols emprats o el tractament de la línia i la taca, podent trobar una relació mare/pare – filla/fill.

SESSIÓ Nº6: Construïm juntes

-Amb els infants:

Activitat: Construïm una serp de colors, la nova mascota

---

⁴² Land Art o Art Natura és un moviment artístic contemporani que va sorgir a finals dels anys seixanta i en el qual es vincula l'obra d'art i el paisatge. En el Land Art s'utilitzen elements de la natura per interindre en ella formant una obra.

Material: Pedaços de paper retallats en forma de essa, cinta adhesiva doble cara, llapis de colors i retoladors

Descripció i procediment: Cadascú de nosaltres tenim un paper retallat en forma de essa, tots els pedaços junts col·locats en filera constitueixen el cos de la serp. L'activitat és molt senzilla, ens dediquem a pintar individualment el nostre pedaç, després situem el cap de la serp prèviament imprès i retallat, i cadascú de nosaltres anem col·locant lliurement en l'ordre desitjat el nostre pedaç construint la nostra gran serp. Per finalitzar, li enganxem la cua, i entre totes i tots li posem un nom. Serà la nostra nova mascota!

Motius i interessos: Primerament, en el moment de pintar el nostre pedaç és interessant analitzar els colors que emprava cadascú; si són colors clars, vius, apagats, oscurs. També el tractament de la línia i la delicadesa o bastesa amb la qual es realitza l'activitat. Després, a l'hora de situar la nostra peça per formar la mascota estem reforçant el treball en equip, la inclusió, el sentiment de, una vegada més, formar part d'una obra realitzada entre totes i tots, en aquest cas la nova mascota o icon de la classe. A l'hora de posar-li el nom a la mascota, treballem el companyerisme i el respecte de la decisió col·lectiva.

-Amb les figures parentals:

(Aquesta activitat està presa com a referència d'Ana Hernández i María Montero-Ríos Gil, 2016: 120)

Activitat: Trencaclosques grupal, juguem a l'atzar

Material: Cartolines blanques 20 x 20 cm, pintura, llana.

Descripció i procediment: Posem totes les cartolines blanques de 20 x 20 cm al terra formant un gran quadrat i ens col·loquem al voltant d'aquest gran quadrat. A continuació, s'ofereix començar a qualsevol persona amb la bola de llana a una mà i amb l'altra aguantant el

cordell, es diu el nom en veu alta de la persona a qui es vol passar la bola de llana i aquesta farà el mateix; amb una mà aguanta el cordell de la llana i amb l'altra llença la bola de llana de manera al finalitzar quedem totes i tots connectats amb el cordellet de la llana.

Després, baixem les mans fins a terra per deixar el cordell mantenint el joc d'encreuament de la llana i marquem el marc de cada cartolina per on passa aquest cordell. Aquestes marques seràn els punts d'unió per al trencaclosques.

Seguidament, cadascú de nosaltres agafem una cartolina, i tenint en compte els punts d'unió tracem un dibuix amb retolador negre de punta grossa. Després pintem la cartolina i finalment tractem de reconstruir aquest trencaclosques grupal.

Motius i interessos: Situem als adults dins del joc, primer amb l'activitat de la llana i després amb la del trencaclosques. És una manera de divertir-se treballant la inclusió i el companyerisme, reforçant els vincles socials entre els parents de la classe. Treballem amb la tècnica artística potenciant la creativitat i la llibertat individual però en grup. És interessant analitzar el comportament i el rol de cada individu dins del grup en relació al seu fill o filla.

SESSIÓ N°7: Destruir i construir (HERNANDEZ, A y MONTERO-RÍOS, M., 2016: 150)

“El collage és art, és un joc, és una teràpia, és Dada.”

(BERMUDEZ, A. 2017)

Aquesta activitat és igual per als infants que per a les figures parentals.

Activitat: El collage⁴³

Material: cola adhesiva, cinta adhesiva doble cara, revistes, papers reciclats, periòdics i oberta a altres materials desitjats pels participants al nostre abast, tisores.

Descripció i procediment: Primer veiem uns quants exemples de collages per entendre bé el concepte i al mateix temps estimular idees. A continuació, amb el material reciclat, revistes, i els materials disponibles procedim a la realització de la nostra obra collage individual. Amb els adults fem una posada en comú i preguntem respecte als dubtes o aspectes que ens semblen interessants, amb els infants podem preguntar de manera individual el significat del seu collage.

Motius i interessos: El collage es una tècnica totalment lliure i expressiva que tothom som capaços de dur a terme independentment del domini de la tècnica. El fet de poder esgarrar, desfer, desmuntar, distorsionar i retallar pot desenvolupar-se com a activitat de desfogament, fomentant la creativitat, la imaginació i la fantasia i treballant la identitat individual de cadascú amb el muntatge o construcció del material que hem deconstruït ajustant-lo a la nostra realitat. És una manera d'analitzar la realitat dels infants en relació a la de les seues figures parentals.

SESSIÓ Nº8: Creem i construïm identitats

-Amb els infants:

Activitat: Juguem amb plastilina

---

⁴³ El collage és una tècnica artística que sorgeix de la tradició japonesa a principis del segle XII i que consisteix en la creació d'una imatge o obra per mitjà de la unió, combinació o superposició de fragments, pedaços, fotografies, diferents tipus de papers reciclats i altres materials.

Material: Plastilina, qualsevol material per marcar sobre la plastilina (llapis, palets, tenedors, culleres, etc.)

Descripció i procediment: Primer, entrem amb contacte amb la plastilina. Juguem amb ella, l'explorem amb les mans, la foradem amb els dits, la pressionem, la barregem i provem a manipular-la amb diferents materials al nostre abast.

Després, comencem a modelar figures lliurement: caragols, ninots, boles, estrelles, etc.

Per últim, ens centrem en veure que hem fet i que han fet els nostres companys, ens preguntem què és, ho endevinem, juguem amb les nostres figures, en regalem una al nostre company treballant el efecte de donar i rebre.

Motius i interessos: A nivell individual, pot resultar molt plaent al tacte la plastilina, desfogar-se apretant-la i foradant-la mentre ens divertim i juguem. A més, amb la creació de figures donem peu a desenvolupar el que tenim en ment, el que ens agrada, estimulem la creativitat i el pensament lliure modelant idees.

-Amb els pares:

Activitat: Realització d'una màscara amb paper de periòdic i cola blanca (I part)

Material: Paper de periòdic reciclat, cola blanca, globus inflable, pinzells, retoladors negres

Descripció i procediment: Inflem cadascú un globus de la mesura desitjada per a la nostra màscara, després anem afegint paper de periòdic i cola blanca sobre la meitat del globus amb la intenció de formar la "closca" de la màscara. Deixem secar mentre pensem el que volem fer i rentem la taula preparant els retoladors negres amb els quals, una vegada seca la màscara, marquem els orificis per als ulls,

nas i/o boca, al gust de cadascú. Seguidament, podem afegir textures i volum a la nostra màscara amb cola blanca i paper, i ho deixem secar per al proper dia.

Motius i interessos: Es tracta de crear un personatge; una identitat. És la primera part de l'activitat, la de construir una identitat diferent a la nostra. Potenciem la creativitat, l'apoderament amb la capacitat de realització, el coneixement interior individual; ens preguntem què és el que ens agrada i de quina manera ens agradaria substituïr el nostre rostre. No obstant, la posada en comú la farem el proper dia quan acabem la màscara, perquè encara queda pintar-la i decorar-la.

SESSIÓ Nº9: ENS EMMASCAREM! LA NOSTRA IDENTITAT

-Amb els infants:

Activitat: Realització d'una màscara de paper (HERNÁNDEZ, A. 2016: 202)

Material: Cartolines, colors de fusta, colors de cera, retoladors, adhesius, pintura de mans, fil de goma

Descripció i procediment: Disposem d'una plantilla de cartolina blanca en forma de mascara prèviament retallada. Totes son iguals i estan en blanc, és a dir, buides. Així que cadascú ha d'emplenar la seua màscara com vulga en el material disponible sobre les taules. Després, enganxem una gometa per subjectar la màscara a la cara i juguem amb les màscares posades.

Motius i interessos: Per començar, treballem la nostra identitat personal, l'explorem i la plasmem inconscientment sobre la plantilla per mitjà de eines artístiques pictòriques graficoplàstiques. Ens fixem en què ha volgut representar l'infant i amb qui o què li agradaria convertir-se. A continuació, juguem amb les màscares posades actuant

lliurement sense estigmatitzacions, en aquest punt de l'activitat és interessant fixar-nos en com actuen, en qui i com han decidit ser sense que ningú els ho prohibisca, comportant-se lliurement. Personalment, pense que és una manera també de detectar alguna carença, algún problema interior també de identitat, incluint en aquest punt la identitat de gènere.

-Amb els parents:

Activitat: Pintem la màscara

Material: Pintura, boles de polseres, plomes de colors, cola per enganxar la decoració, perles adhesives.

Descripció i procediment: Ara, simplement hem de decorar la nostra màscara com més ens agrada utilitzant el material al nostre abast.

Motius i interessos: Ara sí, fem una posada en comú on parlem del nostre personatge, on ens preguntem els uns als altres perquè hem escollit aquests trets, perquè hem escollit aquests colors, aquesta decoració, com ens hem sentit durant la realització de l'activitat i quines dificultats hem tingut.

SESSIÓ Nº10: EL TACTE: CREEM OBJECTES

-Amb els infantes:

Activitat: Ens expressem per mitjà del fang

Material: Fang, eines per a fang o plastilina

Descripció i procediment: Durant la primera part de l'activitat juguem amb el fang, el descobrim, el pessiguem, clavem els dits, el pressionem i fem el que volem per complaure el nostre tacte.

En la segona part procedim a la realització d'objectes, escenes o personatges lliurement, després els mostrem i ens preguntem què és i perquè ho hem modelat.

Motius i interessos: Experimentar i jugar amb el tacte el material del fang i desfogar-nos sensorialment:

Yo-Piel el defineix Anzieu (1974): la primera diferenciació del *jo* en l'aparell psíquic es basa en les sensacions de la pell i consisteix en una figuració simbòlica de la mateixa. (HERNÁNDEZ, A. i MONTERO-RÍOS, M. 2016: 117)

Crear un objecte, escena o personatge a partir d'un pilot de fang pot ser d'especial interès, doncs practiquem la creació i potenciem la creativitat; projectem les nostres idees i pensaments, el que tenim en ment, i ho modelem amb el fang. Pot resultar un canal de detecció de carences, de projecció de situacions de les quals els costa parlar i d'expressió emocional i afectiva a l'hora que ens preguntem "perquè ho hem fet?"

-Amb els parents:

Activitat: Construïm un monument

Material: Fang i utensilis per a modelar

Descripció i procediment: A la primera part, deixem una petita estona a explorar el material, tocar-lo, modelar-lo, igual que amb els nenes: pessigar-lo, presionar-lo i fer el que vulguem.

En la segona part, deixem lliurement que entre totes i tots realitzem una obra artística escultòrica amb fang. Decidim què anem a fer, com ens organitzem per dur a terme l'activitat i com anem a fer-ho, i ho fem.

Motius i interessos: Aquesta activitat funciona per analitzar el grup en conjunt i individualment: com s'organitzen, el lideratge, la capacitat de

resolució de problemes als quals ens podem enfrontar amb aquesta activitat, responsabilitat, la gestió del temps, la capacitat de relació i comunicació, flexibilitat i adaptació.

SESSIÓ Nº 11: EXPLORANT L'ESPAI I ALTRES SENSACIONS

-Amb els infants:

Activitat: Instal·lació amb pintura

Material: llençol gran per cobrir el terra i papers de gran format.

Descripció i procediment: L'activitat consisteix únicament en deixar preparat el terra cobert amb un llençol i les parets amb paper, i repartir pots de pintura per diferents punts de l'aula. Els infants entren descalços i amb la roba adequada per a l'activitat.

Motius i interessos: Es troben en un espai en blanc i tenen l'opció de posar-li pintura de color amb les mans, de trepitjar la pintura amb els peus, de fer amb completa llibertat el que desitgen. Estan jugant a explorar un espai buit i emplenar-lo amb els companys i companyes, treballant una vegada més l'apoderament, la llibertat, la creativitat, la fantasia, la cooperació, el companyerisme, la imaginació, la diversió i el respecte per mitjà de l'art i del joc. En acabar, és interessant veure el resultat de l'espai, analitzar les intervencions, qui ha volgut tapar la petjada de l'altre

-Amb les figures parentals:

Activitat: Mural grupal

Material: Tela o paper de grans dimensions, adhesiu, ceres blanetes, venda per als ulls

Descripció i procediment: Ens situem al davant de la paret coberta amb paper o tela, ens posem per parelles; la persona 1 és qui es venda els ulls i amb ceres blanetes traça la línia de dibuix, la persona 2 s'encarrega de dirigir el dibuix amb el dit sobre l'esquena de la persona 1. Després ens canviem els rols, la persona 1 fa el que feia la 2 i viceversa. En acabar, contemplem els resultats i els analitzem.

Motius i interessos: Les ceres blanetes son un material sensible al tacte i la pressió, quan ens encarreguem nosaltres de dibuixar sobre el mural hem de concentrar-nos i traçar la línia en relació a la pressió, curvatura i grandària del que la persona ens dibuixa amb el dit sobre la nostra esquena. No mirar el que dibuixem ens ajuda a escoltar més el tacte de qui ens dibuixa i com expressar-ho. Perdem la por a dibuixar malament, doncs no veiem el que estem fent, i ens centrem en exercir l'aspecte de la línia que notem a la nostra esquena independentment de si el resultat és estètic o no. En veure el que hem dibuixat esclatarem a riure, i més encara quan el nostre company o companya ens explique el que ells volien expressar gràficament.

Aquesta activitat em sembla una forma de divertir-nos i deixar-nos portar, una dinàmica per a la concentració, es tracta d'un treball personal d'escolta i al mateix temps de comprensió i comunicació per parelles a través del tacte i d'eines artístiques.

SESSIÓ Nº 12: ELS SENTITS

-Amb infants:

Activitat: Vista, tacte, olfacte, gust i oïda a la platja

Material: Pedres i sorra de la platja, closques de petxines, aigua, sal, safates, tovalloles, poals i pales, flotadors, audio del soroll del mar

Descripció i procediment: Treballem els 5 sentits a través d'una instal·lació que simula la platja on podem actuar i jugar lliurement amb safates plenes d'aigua i sal per assemblar-se al gust de l'aigua de la platja, pedres, sorra i petxines per estimular visualment i sensorialment, i materials relacionats amb les vacances d'estiu com flotadors, tovalloles de la platja, pales i poals. En tot moment, sentim l'aigua del mar i de l'ambient platger.

Motius i interessos: és una manera d'explorar l'espai i aprendre experiencialment i mitjançant una pedagogia totalment activa a través del joc i de l'art instal·latiu. Estaran present els 5 sentits en tot moment amb l'audio simulant l'oceà per a l'**oïda**; els elements i materials de l'aula son totalment manipulables i amb textures com la sorra, les pedres, els flotadors i la resta d'elements per al **tacte**; pel que fa a l'**olfacte** i el **gust** tenim l'aigua salada, les petxines i la sorra que pot ser humida, i finalment per al sentit **visual** tenim tots els elements per individual i en conjunt conformant una escena platgera en forma de instal·lació a l'aula.

-Amb figures parentals:

(És important preguntar sobre al·lèrgies abans per informar-nos de què no hem d'emprar per a l'activitat)

Activitat: Explorem i potenciem els sentits

Descripció i procediments: Preparem 4 taules on no es veurà el que conté cada recipient; una del **gust** amb recipients de menjar salat com papes, dolç com galetes i àcid com una llimona; l'altra del **tacte** amb una caixa de sorra, una caixa amb plastilina, un altra amb pedres i una altra amb cotonpel; l'altra de l'**oïda** on tenim cascos i un MP3 amb sorolls agradables i desagradables com el d'una motoserra, nens plorant i cridant, nens rient, el soroll del secador, el de la naturalesa...;

i l'altra de **l'olfacte** amb un pot tancat amb flors, un pot tancat amb menta, un pot tancat amb cendra de tabac, un altre amb fang humit...

Ens seiem per grups a les 4 taules i ens tapem els ulls amb una benda, una vegada tothom tinga els ulls bendats expliquem en quina taula està assegut cada grup: la del tacte, olfacte, oïda o gust. El grup de la taula del menjar tastem el menjar sense veure'l, ens concentrem en el sabor, en l'acidesa, la dolçor o el que caracteritza el que mengem. El grup del tacte toquem l'interior de cada caixa i ens centrem en com percebem cada material. El de l'oïda ens posem els cascos per escoltar cada soroll i el de l'olfacte ens centrem en olorar cadascun dels pots. Abans de canviar de taula ens destaparem els ulls i escriurem que pensem que és el que hem percebut i com ho hem viscut, que pensem que hem experimentat, com ens sentíem abans de l'activitat, com ens hem sentit durant i com ens sentim en finalitzar i si volem destacar alguna cosa. Després fem rotacions fins haver ocupat totes les taules. En acabar fem una posada en comú i diem el que ens interessa del que hem escrit.

Motius i interessos: D'aquesta activitat ens interessa potenciar les sensacions i estimular-les més enllà del que percebem visualment en el nostre dia a dia. Sabotejar, oldre, tocar i escoltar, parant-nos a pensar com ens sentim, com ho percebem, quin objecte, aliment, soroll o altre element estem experimentant, si ens agrada o no, etc. És interessant escoltar a la resta, com li fa sentir aquesta activitat a l'altra persona, que em molesta a mi que a l'altra persona li agrada, parant-nos a pensar de per quin motiu a mi m'incomoda i a ella no o viceversa.

9.2. PLANTEJAMENT DEL DIARI DE TALLER

Prèviament a posar en pràctica els tallers, tindrem una entrevista amb les mestres de cada grup, per a saber quina és l'energia del grup en general i en particular de cada xiquet i xiqueta; així com si hem de tindre en compte algun

aspecte concret amb algun dels xiquets. Informació que després podrem comparar en el comportament del taller i si hi ha canvis.

Per començar, anotarem el lloc, la data, l'hora i el tipus d'activitat que anem a fer eixe dia, els objectius de la pràctica, les conclusions, incidències. També és important anotar l'aula i el grup en cas d'haver més d'un, així com la quantitat de persones que han assistit, ja que algú podria estar malalt o tindre algun motiu per no assistir-hi. Utilitzarem noms no reals, per mantenir l'anonimat dels usuaris.

A continuació, ens centrarem en anotar el comportament de cadascun: de manera individual, i dins del grup, amb relació a certs factors, per una banda: lideratge, cooperació, submissió, conflicte, integració i aïllament. Per altra: els estats d'ànim i emocions que predominen sobre cadascú a l'hora d'entrar a l'aula, així com durant l'activitat i quan acabem el taller: alegria, tristor, agressivitat, apatia, nerviosisme, calma.

També es redactarà com s'ha dut a terme el taller, l'ambient que es percep, si hi ha cooperació per part de les coordinadores i com ens sentim com a mediatadora.

És interessant acompanyar el diari amb imatges o vídeos per poder analitzar millor després la situació. Per a fer això s'entregarà a les mestres i als pares i mares una autorització de drets d'imatge i en el cas que no volgueren que els seus fills i filles isqueren en les fotos, anirem amb compte de retallar sempre l'enquadrament, i que aparega l'obra i mans treballant. Aquest document s'inclou en annexos

Finalment, redactem les conclusions.

SIMULACIÓ DIARI DE TALLER XIQUETES I XIQUETS:

(Cal tenir en compte, que els noms emprats son i seran ficticis, doncs és fonamental els drets íntims identitàris en la Mediació Artística i Artteràpia.)

CEIP Baladre-Picanya. Dimecres 8 d'abril de 2020, a les 10:30h.

Sessió N° 4: Donar forma a la matèria de manera relacional

Grup 1, aula d'infantil 4A

Membres: 13 (falta 1)

10:28h - Les xiquetes i xiquets entren a classe puntuals, rient i xerrant acompanyades d'una música instrumental alegre. Sembla que la classe es divideix per sí mateix en dos subgrups; un de 8 xiquets i xiquetes i l'altre de 5, no obstant no pareix haver cap problema, totes i tots aparenten estar còmodes en l'ambient i amb gana de jugar.

La música alegre canvia i comença a relaxar l'entorn, però avui predomina el comportament de Marina, que està nerviosa i eufòrica. Com que la música no aconsegueix calmar-la i provoca rebombori en la resta del grup decidim fer 5 minuts de respiració fins apaivagar-nos.

10:42h – Ara que el grup resta més tranquil, comencem a explicar l'activitat que farem. La majoria estan atentes i atents gràcies a la coordinadora, que es preocupa per que totes i tots escolten la dinàmica, després comencem a repartir la plastilina a les taules per que cadascú les esculla lliurement. En aquest cas, Joan s'ha quedat sense plastilina de color verd, que era la que ell volia, i ha començat a plorar demanant-la als companys i companyes. Quan Maria s'ha adonat, li ha donat un tros de la seua plastilina verda a Joan i s'ha tornat a seure a la cadira començant a modelar.

11:00h- La majoria de la classe està asseguda a les taules modelant i jugant amb la plastilina, algunes persones han compartit la seua o han intercanviat els colors. No ha hagut cap problema pel moment, estic contenta perquè pensava que seria més complicat dirigir l'activitat d'avui. Ara, comencem totes i tots a crear els nostres personatges. La coordinadora Anna i jo agafem també plastilina per modelar figures, així acompanyem la classe i demostrem que s'ha de fer (no com).

Joan i Marc van per les taules fixant-se en les figures que estan creant la resta de companys, juguen i riuen. A Marina li cau tota l'estona la plastilina a terra, i Maria està molt concentrada modelant seu personatge.

11:17h – Quasi tot el grup ha creat ja el seu ninot, una mica preocupada pel temps comença a demanar que vagen acabant les seues figures perquè ha arribat el moment d'afegir un tret a la figura del company o companya que estan asseguts als nostres costats. Els torne a demanar que abans d'afegir res és important que demanem permís del que anem a fer-li a la figura, ja que a ningú li agrada que li destrossen el seu personatge.

11:28h – Maria no deixava que ningú afegira res al seu personatge i no li interessava intervenir en els de la resta. Joan, Marc, Lenna, Vicent, Miquel i Lluç han actuat amb respecte però indiferència, és a dir, no els importava que el company o companya afegira o treïés res al seu personatge ni han fet malbé els personatges dels companys i companyes. El problema ha vingut quan Marina no ha acabat el seu personatge, però volia afegir plastilina al d'Arnau, i Arnau es negava afirmant que ell no podria afegir res perquè ella no havia fet el seu personatge. Així que Arnau ha intentat ajudar a Marina a crear de nou un ninot, però Marina no en tenia gana, sols volia intervenir en l'obra d'Arnau i finalment ha marxat a una altra taula.

11:35h – Anna i jo comencem a parlar del nostre personatge, posant-li nom, qui és, d'on ve i on va, què li agrada, etc. Així que comencem a preguntar a l'atzar en veu alta pels seus personatges i a filmar aquesta part del taller.

11:45h – Entre totes i tots recollim la classe, Marina s'ha adonat que com ella no ha fet el personatge no ha pogut participar i ara no vol recollir. El grup deposita la seua figura a la prestatgeria de l'aula i s'asseu a terra sobre les estoretes mentre sona la música relaxant. Algunes i alguns parlen en veu baixa i riuen, Maria aconsegueix tancar els ulls i concentrar-se en la respiració més que la resta de companys i companyes.

A les 12:00 obrim la porta de l'aula per a eixir.

Conclusions: La classe d'avui restava tranquil·la, menys Marina que ha provocat una mica de rebombori al principi de la sessió amb el seu comportament. La música i les respiracions ha aconseguit relaxar-nos a totes i tots, a mi també perquè estava una mica preocupada per l'activitat d'avui. La coordinadora, com sempre, ha ajudat en la qualitat de l'ambient de la classe. D'acord amb les anteriors sessions, podria descriure a Maria com una xiqueta empàtica a l'hora de compartir la seua plastilina verda amb Joan, però no li agrada que li toquen les seues coses ja que no ha deixat que ningú li afegira res al seu ninot, a més, és una xiqueta que es concentra fàcilment i que sembla que està bastant amb connexió amb ella mateixa sense importar-li l'entorn. Arnau ha demostrat cooperació i interès per ajudar a Marina a crear el seu personatge, però a Marina no li interessava res més que intervenir en la resta de figures dels companys. A diferència dels altres dies, estava nerviosa i no tenia interès en seguir el ritme de la classe.

El mateix faríem amb el grup dels pares i mares, i així després podem estudiar una relació entre els comportaments.

9.3 AUTORITZACIÓ PER ALS I LES PARTICIPANTS DELS TALLERS DE MEDIACIÓ ARTÍSTICA

- <https://drive.google.com/file/d/1SWwv2LQd3EtB7RosgYmeQBbpxihMVyed/view?usp=sharing>

9.4 ENTREVISTES

9.4.1 Javier Abad Molina i Ángeles Ruíz de Velasco. *L'art contemporani en l'educació infantil*

- <https://drive.google.com/file/d/1CarWFncWR6fHXgxqGwT0kdiI22vD61k/view?usp=sharing>

9.4.2 Ascensión Moreno. *La funció de l'art i l'artista com a mediador en l'ensenyament*

- https://drive.google.com/file/d/1hOE6xO3zplH2pBKjFzSHUnXFePBwBf_n/view?usp=sharing

9.4.3 Ana María Ródenas Gil. *Mestra D'educació Infantil de Picanya. Mila i Paula, les mestres de suport. Necessitats formatives i curriculars*

- <https://drive.google.com/drive/folders/1WsEM4WkWkxTZO7tXs6ay25Cjq5ymKFmp?usp=sharing>
- <https://drive.google.com/file/d/1GXWM8AuaOKTeeZEptFvNq1vN9YW2KPuK/view?usp=sharing>
- <https://drive.google.com/file/d/1H7pxJOfa039oLeao-11Hkoqh5UxqXJG8/view?usp=sharing>

9.4.4 Fina Ruíz Ródenas. *Directora del CEIP Baladre-Picanya. Vinculació de les Belles Arts en el centre infantil*

- <https://drive.google.com/file/d/1B2z-OgkFthz38FtTgnm6n3ge-QQz2atU/view?usp=sharing>